๕. ตทฺธิตกณฺฑ

๕.๑. อปจฺจตทฺธิต

อถ นามโต เอว วิภตฺยนฺตา อปจฺจาทิอตฺถวิเสเส ตทฺธิตุปฺปตฺตีติ นามโต ปรํ ตทฺธิตวิธานมารภียเต.[๑]

ตตฺถ ตสฺมา ติวิธลิงฺคโต ปรํ หุตฺวา หิตา สหิตาติ **ตทฺธิตา**, **ณ**าทิปจฺจยานเมตํ อธิวจนํ. เตสํ วา นามิกานํ หิตา อุปการา **ตทฺธิตา**ติ อนฺวตฺถภูตปรสมญฺญาวเสนาปิ **ณ**าทิปจฺจยาว ตทฺธิตา นาม.

“วสิฏฺฐสฺส อปจฺจนฺ”ติ วิคฺคเห

“ลิงฺคญฺจ นิปจฺจเต”ติ อิโต **ลิงฺค**คฺคหณมนุวตฺตเต.

๓๖๑. วา ณปจฺเจ.[๒]

ฉฏฺฐิยนฺตโต ลิงฺคมฺหา **ณ**ปฺปจฺจโย โหติ วิกปฺเปน “ตสฺส อปจฺจ”มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ.

โส จ

๓๖๒. ธาตุลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา.[๓]

ธาตูหิ ลิงฺเคหิ จ ปจฺจยา ปราว โหนฺตีติ ปริภาสโต

---

๑ สี. ตทฺธิตวิธานํ ปทิสฺสเต.

๒ กจฺ. ๓๔๔, โมคฺ. ๔/๑, นีติ. ๗๕๒

๓ กจฺ. ๔๓๒, นีติ. ๙๐๕

อปจฺจตฺถสมฺพนฺธิลิงฺคโต[๑] ฉฏฺฐิยนฺตาเยว ปโร โหติ. ปฏิจฺจ เอตสฺมา อตฺโถ เอตีติ **ปจฺจโย**, ปตียนฺติ อเนน อตฺถาติ วา **ปจฺจโย**. “วุตฺตตฺถานมปฺปโยโค”ติ **อปจฺจ**สทฺทสฺส อปฺปโยโค, “เตสํ วิภตฺติโย โลปา เจ”ติ วิภตฺติโลโป จ.

๓๖๓. เตสํ โณ โลปํ.[๒]

เตสํ ตทฺธิตปฺปจฺจยานํ **ณ**านุพนฺธานํ **ณ**กาโร โลปมาปชฺชเต.

๓๖๔. วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ จ.[๓]

อาทิสรสฺส วา อาทิพฺยญฺชนสฺส วา อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ โหติ ส**ณ**การปฺปจฺจเย ปเร. สํโยโค อนฺโต อสฺสาติ **สํโยคนฺโต**. ตทญฺโญ **อสํโยคนฺโต**. อถ วา ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. ตทา จ ปกติภูเต ลิงฺเค สรานมาทิสรสฺส อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ โหติ สณกาเร ตทฺธิตปฺปจฺจเย ปเรติ อตฺโถ.

เตน

วาสิฏฺฐาทีสุ นิจฺจายํ อนิจฺโจปหุมฺปิกาทิสุ
น วุทฺธิ นีลปีตาโท ววตฺถิตวิภาสโต.[๔]

จสทฺทคฺคหณมวธารณตฺถํ.

ตสฺสา วุทฺธิยา อนิยมปฺปสงฺเค นิยมตฺถํ ปริภาสมาห.

---

๑ สี. อปจฺจสมฺพนฺธิมฺหา
๒ กจฺ. ๓๙๖, นีติ. ๘๓๔
๓ กจฺ. ๔๐๐, โมคฺ. ๔/๑๒๔, นีติ. ๘๔๗
๔ นีติ. ๘๖๑-๓

๓๖๕. **อยุวณฺณานญฺจาโย วุทฺธี.**[๑]

เตสํ อการอิวณฺณุวณฺณานเมว ยถากฺกมํ **อา-เอ-โอ**อิจฺเจตา วุทฺธิโย โหนฺติ. **จ**สทฺทคฺคหณมวุทฺธิสมฺปิณฺฑนตฺถํ, อวธารณตฺถํ วา. อิ จ อุ จ **ยู**, ยู เอว วณฺณา **ยุวณฺณา**, อ จ ยุวณฺณา จ **อยุวณฺณา.** อา จ เอ จ โอ จ **อาโย**. ปุน **วุทฺธิ**คฺคหณํ "เนคมชานปทา"-ติอาทีสุ อุตฺตรปทวุทฺธิภาวตฺถํ. เอตฺถ จ "อยุวณฺณานนฺ"ติ ฐานนิยมวจนํ อาโยนํ วุทฺธิภาวปฺปสงฺคนิวตฺตนตฺถํ.

ยถา หิ กตวุทฺธีนํ   ปุน วุทฺธิ น โหติห
ตถา สภาววุทฺธีนํ   อาโยนํ ปุน วุทฺธิ น.

ตโต อการสฺส อากาโร วุทฺธิ. "สรโลโปมาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกตี"ติ สรโลปปกติภาวา. "นเย ปรํ ยุตฺเต"ติ ปรนยนํ กตฺวา ตทฺธิตตฺตา "ตทฺธิตสมาส" อิจฺจาทินา นามพฺยปเทเส กเต ปุเร วิย **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ.

วาสิฏฺโฐ วสิฏฺฐสฺส ปุตฺโต วา, วาสิฏฺฐา อิจฺจาทิ **ปุริส**สทฺทสมํ. ตสฺส นตฺตุปนตฺตาทโยปิ ตทุปจารโต วาสิฏฺฐาเยว. เอวํ สพฺพตฺถ โคตฺตตทฺธิเต ปฐมปฺปกติโตเยว ปจฺจโย โหติ.

อิตฺถิยํ **ณ**ปฺปจฺจยนฺตตฺตา "ณวณิกเณยฺยณนฺตูหิ"ติ **วาสิฏฺฐ**-สทฺทโต **อี**ปจฺจโย. สรโลปาทึ กตฺวา อิตฺถิปฺปจฺจยนฺตตฺตา "ตทฺธิตสมาส" อิจฺจาทิสุตฺเต **จ**คฺคหเณน นามพฺยปเทเส กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. วาสิฏฺฐี กญฺญา, วาสิฏฺฐี วาสิฏฺฐิโย อิจฺจาทิ **อิตฺถิ**สทฺทสมํ.

---

๑ กจฺ. ๔๐๕, นีติ. ๘๖๔

นปุํสเก วาสิฏฺฐํ อปจฺจํ, วาสิฏฺฐานิ อปจฺจานิ อิจฺจาทิ **จิตฺต**สทฺทสมํ. เอวํ อุปริปิ ตทฺธิตนฺตสฺส ติลิงฺคตา เวทิตพฺพา.

ภารทฺวาชสฺส ปุตฺโต ภารทฺวาโช,[๑] เวสามิตฺตสฺส ปุตฺโต เวสามิตฺโต,[๒] โคตมสฺส ปุตฺโต โคตโม.[๓] เอตฺถ จ อยุวณฺณตฺตาภาวา อาการาทีนํ น วุทฺธิ โหติ. วสุเทวสฺส อปจฺจํ วาสุเทโว,[๔] พาลเทโว. "จิตฺตโก"ติอาทีสุ ปน สํโยคนฺตตฺตา วุทฺธิ น ภวติ.

"วจฺฉสฺส อปจฺจนฺ"ติ วิคฺคเห **ณ**มฺหิ สมฺปตฺเต "วา ณปจฺเจ"ติ อิโต **วา**ติ ตทฺธิตวิธาเน สพฺพตฺถ วตฺตเต. เตน สพฺพตฺถ วากฺย- วุตฺติโย ภวนฺติ. "อปจฺเจ"ติ ปทํ ยาว **สํสฏฺฐ**คฺคหณาว วตฺตเต.

๓๖๖. ณายนณาน วจฺฉาทิโต.[๕]

วจฺฉ-กจฺจอิจฺเจวมาทิโต ฉฏฺฐิยนฺตโต โคตฺตคณโต **ณายน- ณาน**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา "ตสฺสาปจฺจ" มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. สพฺพตฺถ **ณ**การานุพนฺโธ วุทฺธตฺโถ. เสสํ ปุพฺพสมํ. สํโยคนฺตตฺตา วุทฺธิอภาโวว วิเสโส.

วจฺฉายโน วจฺฉาโน[๖] วจฺฉสฺส ปุตฺโต วา. เอวํ กจฺจสฺส ปุตฺโต กจฺจายโน กจฺจาโน,[๗] โมคฺคลฺลสฺส ปุตฺโต โมคฺคลฺลายโน โมคฺคลฺลาโน.[๘] เอวํ อคฺคิเวสฺสายโน อคฺคิเวสฺสาโน,[๙] กณฺหายโน

---

๑ ขุ.อุ. ๒๕/๓๖/๑๕๐
๒ ชา.อฏฺ. ๑๐/๑๓๒/๑๗๕
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑
๔ ชา.อฏฺ. ๕/๑๖๔/๔๖๘
๕ กจฺ. ๓๔๕, โมคฺ. ๔/๒, นีติ. ๗๕๔
๖ ม.มู. ๑๒/๒๘๘/๒๕๒
๗ ม.มู. ๑๒/๒๐๒/๑๗๐
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๑๖/๘
๙ ม.มู. ๑๒/๕๘/๓๒

กณฺหาโน, สากฏายโน สากฏาโน, มุณฺจายโน มุณฺจาโน,[๑] กุญฺชายโน กุญฺชาโน อิจฺจาทิ. อากติคโณยํ.

“กตฺติกาย อปจฺจนฺ”ติ วิคฺคเห

๓๖๗. **เณยฺโย กตฺติกาทีหิ.**[๒]

อาทิสทฺโทยํ ปกาเร วตฺตเต. **กตฺติกา-วินตา-โรหิณี**อิจฺเจว-มาทีหิ อิตฺถิยํ วตฺตมาเนหิ ลิงฺเคหิ **เณยฺย**ปฺปจฺจโย โหติ วา “ตสฺสาปจฺจ”มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ.

วิภตฺติโลเป “ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสา”ติ ปกติภาโว. กตฺติเกยฺโย. กตฺติกาย ปุตฺโต วา. เอวํ วินตาย อปจฺจํ เวนเตยฺโย.[๓] **อิ**การสฺส**เส**กาโร วุทฺธิ. โรหิณิยา ปุตฺโต โรหิเณยฺโย,[๔] คงฺคาย อปจฺจํ คงฺเคยฺโย, ภคินิยา ปุตฺโต ภาคิเนยฺโย,[๕] นทิยา ปุตฺโต นาเทยฺโย. เอวํ อนฺเตยฺโย, อาเหยฺโย, กาเปยฺโย.[๖] สุจิยา อปจฺจํ โสเจยฺโย. เอตฺถ **อุ**การสฺส**โส**กาโร วุทฺธิ. พาลาย อปจฺจํ พาเลยฺโย อิจฺจาทิ.

“ทกฺขสฺสาปจฺจนฺ”ติ วิคฺคเห ณมฺหิ สมฺปตฺเต

๓๖๘. **อโต ณิ วา.**[๗]

อการนฺตโต ลิงฺคมฺหา **ณิ**ปจฺจโย โหติ วา “ตสฺสาปจฺจ”-มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. ทกฺขิ, ทกฺขี ทกฺขโย, โทณสฺส อปจฺจํ โทณิ. เอวํ

---

๑ สี. มุญฺชายโน มุญฺชาโน
๒ กจฺ, ๓๔๖, โมค. ๔/๓, นีติ. ๗๕๕
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๓๐/๒๑๔
๔ ชา.อฏฺ. ๕/๑๖๔/๔๖๘
๕ ขุ.สุ. ๒๕/๗๐๑/๔๗๒
๖ สี. กาเปยฺโย
๗ กจฺ. ๓๔๗, โมค. ๔/๕, นีติ. ๗๕๖

วาสวิ, สกฺยปุตฺติ, นาฏปุตฺติ, ทาสปุตฺติ, ทาสรถิ,[๑] วารุณิ, กณฺฑิ, พาลเทวิ, ปาวกิ, ชินทตฺตสฺส อปจฺจํ เชนทตฺติ, สุทฺโธทนิ, อนุรุทฺธิ อิจฺจาทิ.

ปุน **วา**คฺคหเณน อปจฺจตฺเถ **ณิก**ปฺปจฺจโย,[๒] อทิติอาทิโต **ณฺย**ปฺปจฺจโย จ. ยถา สกฺยปุตฺตสฺส ปุตฺโต สกฺยปุตฺติโก. "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา **ก**การสฺส **ย**กาโร.[๓] สกฺยปุตฺติโย.[๔] เอวํ นาฏปุตฺติโก เชนทตฺติโก, วิมาตุยา ปุตฺโต เวมาติโก.

"อทิติยา ปุตฺโต"ติ อตฺเถ **ณฺย**ปฺปจฺจโย, วุทฺธิ จ.

๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปญฺจ.[๕]

อวณฺโณ ตทฺธิตภูเต ยปฺปจฺจเย ปเร โลปมาปชฺชเต. **จ**สทฺเทน อิวณฺโณปีติ **อิ**การโลโป. "ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญช-การตฺตนฺ"ติ **ตฺย**การสํโยคสฺส **จ**กาโร, "ปร เทฺวภาโว ฐาเน"ติ ทฺวิตฺตํ. อาทิจฺโจ.[๖] เอวํ ทิติยา ปุตฺโต เทจฺโจ.[๗]

"กุณฺฑนิยา ปุตฺโต"ติ อตฺเถ ณฺยปฺปจฺจเย กเต

"กฺวจาทิมชฺฌุตฺตเรสู"ติ วตฺตเต.

๓๗๐. เตสุ วุทฺธิโลปาคมวิการวิปรีตาเทสา จ.[๘]

เตสุ อาทิมชฺฌุตฺตเรสุ อวิหิตลกฺขเณสุ ชินวจนานุปโรเธน

---

๑ ก. ทารวิ
๒ โมคฺ. ๔/๔
๓ โมคฺ. ๔/๑๔๑
๔ วิ.มหา. ๔/๖๓/๕๖
๕ กจฺ. ๒๖๑, นีติ. ๕๐๙
๖ ขุ.สุ. ๒๕/๕๗๕/๔๔๙
๗ โมคฺ. ๔/๑๒๕
๘ กจฺ. ๔๐๔, โมคฺ. ๔/๑๒๖

กฺวจิ วุทฺธิ-โลป-อาคม-วิการ-วิปรีต-อาเทสา โหนฺตีติ สํโยคนฺตตฺเตปิ อาทิวุทฺธิ, **อิ**การโลเป **นุย**สฺส **ณา**เทโส.[๑] โกณฺฑญฺโญ,[๒] กุรุโน ปุตฺโต โกรพฺโย.[๓] เอตฺถาปิ เตเนว **อุ**การสฺส **อว**าเทโส. ภาตุโน ปุตฺโต ภาตพฺโย.

“อุปคุสฺส อปจฺจนฺ”ติ วิคฺคเห

๓๗๑. **ณโวปคฺวาทีหิ.**[๔]

อุปคุมนุอิจฺเจวมาทีหิ อุการนฺเตหิ โคตฺตคเณหิ **ณว**ปฺปจฺจโย โหติ วา “ตสฺสาปจฺจ”มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. **อาทิ**สทฺทสฺส เจตฺถ ปการวาจกตฺตา **อุ**การนฺตโตเยวายํ. โอปคโว, โอปควี, โอปควํ, มนุโน อปจฺจํ มานโว, “มานุโส”ติ **ณ**ปฺปจฺจเย **สา**คเม จ กเต รูปํ.[๕] ภคฺคุโน อปจฺจํ ภคฺคโว, ปณฺฑุโน อปจฺจํ ปณฺฑโว, อุปวินฺทุสฺส อปจฺจํ โอปวินฺทโว อิจฺจาทิ.

“วิธวาย อปจฺจนฺ”ติ อตฺเถ

๓๗๒. **เณร วิธวาทิโต.**[๖]

วิธวาทิโต **เณร**ปฺปจฺจโย โหติ วา อปจฺจตฺเถ. วิคโต ธโว ปติ เอติสฺสาติ วิธวา, เวธเวโร,[๗] พนฺธุกิยา อภิสาริณิยา ปุตฺโต

---

๑ โมคฺ. ๔/๑๒๕
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๔๗/๑๒
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๒๒๘/๓๑๘, โมคฺ. ๔/๑๐
๔ กจฺ. ๓๔๘, โมคฺ. ๔/๑, นีติ. ๗๕๗
๕ นีติ. ๗๕๓
๖ กจฺ. ๓๔๙, โมคฺ. ๔/๓, นีติ. ๗๕๘-๙
๗ ขุ.ชา. ๒๘/๑๘๓๘/๓๒๖

พนฺธุเกโร, สมณสฺส อุปชฺฌายสฺส ปุตฺโต ปุตฺตฏฺฐานิยตฺตาติ สามเณโร,[๑] นาฬิเกโร อิจฺจาทิ.

อปจฺจตทฺธิตํ.

๕.๒. สํสฏฺฐาทิอเนกตฺถตทฺธิต

"ติเลน สํสฏฺฐนฺ"ติ วิคฺคเห

๓๗๓. **เยน วา สํสฏฺฐํ ตรติ จรติ วหติ ณิโก.**[๒]

เยน วา สํสฏฺฐํ, เยน วา ตรติ, เยน วา จรติ, เยน วา วหติ, ตโต ตติยนฺตโต ลิงฺคมฺหา เตสุ สํสฏฺฐาทีสฺวตฺเถสุ ณิกปฺปจฺจโย โหติ วา. เตลิกํ โภชนํ. ติเลน อภิสงฺขตนฺติ อตฺโถ. เตลิกี ยาคุ. คุเฬน สํสฏฺฐํ โคฬิกํ. เอวํ ฆาติกํ, ทาธิกํ, มาริจิกํ, โลณิกํ.

นาวาย ตรตีติ นาวิโก,[๓] อุฬุมฺเปน ตรตีติ โอฬุมฺปิโก. วุทฺธิ-อภาวปกฺเข อุฬุมฺปิโก. เอวํ กุลฺลิโก, โคปุจฺฉิโก, สกเฏน จรตีติ สากฏิโก. เอวํ ปาทิโก, ทณฺฑิโก, ธมฺเมน จรติ ปวตฺตตีติ ธมฺมิโก.[๔] สีเสน วหตีติ สีสิโก. **วา**คฺคหเณน อีการสฺส วุทฺธิ น โหติ. เอวํ อํสิโก, ขนฺธิโก, หตฺถิโก, องฺคุลิโก.

ปุน **วา**คฺคหเณน อญฺญตฺเถสุปิ **ณิก**ปฺปจฺจโย. ปรทารํ คจฺฉตีติ ปารทาริโก,[๑] ปถํ คจฺฉตีติ ปถิโก.

---

๑ วิ.มหา. ๔/๑๐๗/๑๒๑
๒ กจฺ. ๓๕๐, โมคฺ. ๔/๒๘-๙, นีติ. ๓๖๔
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๙/๕๓
๔ ขุ.เถร. ๒๖/๖๖๖/๓๖๓

"วินยมธีเต, อเวจฺจาธีเต"ติ วา วิคฺคเห

"ณิโก"ติ วตฺตเต.

๓๗๔. **ตมธีเต เตนกตาทิสนฺนิธานนิโยคสิปฺปภณฺฑ-ชีวิกตฺเถสุ จ.**[๒]

จตุปฺปทมิทํ. ตมธีเตติ อตฺเถ, เตน กตาทีสฺวตฺเถสุ จ ตมฺหิ สนฺนิธาโน, ตตฺถ นิยุตฺโต, ตมสฺส สิปฺปํ, ตมสฺส ภณฺฑํ, ตมสฺส ชีวิกา อิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ จ ทุติยาทิวิภตฺยนฺเตหิ ลิงฺเคหิ **ณิก**ปฺปจฺจโย โหติ วา. เวนยิโก.[๓] เอวํ สุตฺตนฺติโก, อาภิธมฺมิโก.[๔]

"พฺยากรณมธีเต"ติ อตฺเถ **ณิก**ปฺปจฺจยาทิมฺหิ กเต

"วุทฺธาทิสรสฺส วาสํโยคนฺตสฺส สเณ จา"ติ วตฺตมาเน

๓๗๕. **มา ยูนมาคโม ฐาเน.**[๕]

อิอุอิจฺเจเตสํ อาทิสรานํ อสํโยคนฺตานํ มา วุทฺธิ โหติ สเณ, ตเตฺรว วุทฺธิ อาคโม โหติ จ ฐาเนติ **เอ**การวุทฺธาคโม.

"ฐาเน"ติ วจนา เจตฺถ   ยูนมาเทสภูตโต
ยเวหิ ปุพฺเพว เอโอ-   วุทฺธิโย โหนฺติ อาคมา.

---

๑ โมคฺ. ๔/๒๘
๒ กจฺ. ๓๕๑, โมคฺ. ๔/๑๔, นีติ. ๗๖๔
๓ วิ.อฏฺ. ๑/๘/๑๒๙
๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๒๐/๑๘
๕ กจฺ. ๔๐๑, นีติ. ๘๔๘

ยการสฺส ทฺวิภาโว.

เวยฺยากรณิโก,[๑] นฺยายมธีเตติ เนยฺยายิโก.[๒] เอวํ ตกฺกิโก, เวทิโก, เนมิตฺติโก, กาเยน กโต ปโยโค กายิโก, กาเยน กตํ กมฺมํ กายิกํ,[๓] วจสา กตํ กมฺมํ วาจสิกํ. เอวํ มานสิกํ. เอตฺถ จ "ส สเร วาคโม"ติ สุตฺเต ววตฺถิตวาสทฺเทน ปจฺจเย ปเรปิ **สา**คโม. เถเรหิ กตา สงฺคีติ เถริกา.[๔] เอวํ ปญฺจสติกา,[๕] สตฺตสติกา.[๖] เอตฺถ "ณวณิกา"ทิสุตฺเต อนุวตฺติต**วา**คฺคหเณน **อี**ปจฺจโย น โหติ.

สนฺนิธานตฺเถ สรีเร สนฺนิธานา เวทนา สารีริกา,[๗] สารีริกํ ทุกฺขํ. เอวํ มานสิกา, มานสิกํ.

นิยุตฺตตฺเถ ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริโก.[๘] เอตฺถ "มา ยูนมาคโม ฐาเน"ติ **ว**การโต ปุพฺเพ **โอ**การาคโม.[๙] เอวํ ภณฺฑาคาริโก,[๑๐] นาคริโก, นวกมฺมิโก,[๑๑] วนกมฺมิโก, อาทิกมฺมิโก,[๑๒] โอทริโก, รถิโก, ปถิโก, อุปาเย นิยุตฺโต โอปายิโก,[๑๓] เจตสิ นิยุตฺตา เจตสิกา.[๑๔]

สิปฺปตฺเถ วีณาวาทนํ วีณา, วีณา อสฺส สิปฺปํ เวณิโก.[๑๕] เอวํ ปาณวิโก, โมทิงฺคิโก,[๑๖] วํสิโก.

---

๑ นีติ. ๘๕๐
๒ นีติ. ๘๕๒
๓ โมคฺ. ๔/๒๙
๔ เถรี.อฏฺ. ๑/๕๒๘/๓๖๘
๕ วิ.จูฬ. ๗/๔๔๕/๒๘๔
๖ วิ.จูฬ. ๗/๔๕๘/๓๐๔
๗ ม.มู. ๑๒/๓๖๕/๓๒๘
๘ โมคฺ. ๔/๓๒
๙ นีติ. ๘๕๔
๑๐ อภิ.อฏฺ. ๑/๒๐/๒๕
๑๑ ก.,นีติ. นาววกมฺมิโก
๑๒ วิ.อฏฺ. ๑/๑๓๑/๔๐๗
๑๓ วิ.มหา. ๔/๖๕/๕๘
๑๔ อภิ.สงฺ. ๓๔/๒๗๙/๘๕
๑๕ โมคฺ. ๔/๒๗
๑๖ สี, โมคฺ. โมทงฺคิโก

ภณฺฑตฺเถ คนฺโธ อสฺส ภณฺฑนฺติ คนฺธิโก.[๑] เอวํ เตลิโก,[๒] โคฬิโก, ปูวิโก, ปณฺณิโก, ตมฺพูลิโก, โลณิโก.

ชีวิกตฺเถ อุรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวติ, อุรพฺโภ อสฺส ชีวิกาติ วา โอรพฺภิโก.[๓] เอวํ มาควิโก.[๔] เอตฺถ **ว**การาคโม. สูกริโก,[๕] สากุณิโก,[๖] มจฺฉิโก อิจฺจาทิ.

"เตน กตาที"ติ เอตฺถ **อาทิ**คฺคหเณน เตน หตํ, เตน พทฺธํ, เตน กีตํ, เตน ทิพฺพติ, โส อสฺส อาวุโธ, โส อสฺส อาพาโธ, ตตฺถ ปสนฺโน, ตสฺส สนฺตกํ, ตมสฺส ปริมาณํ, ตสฺส ราสิ, ตํ อรหติ, ตมสฺส สีลํ, ตตฺถ ชาโต, ตตฺถ วสติ, ตตฺร วิทิโต, ตทตฺถาย สํวตฺตติ, ตโต อาคโต, ตโต สมฺภูโต, ตทสฺส ปโยชนนฺติเอวมาทิอตฺเถ จ **ณิก**ปฺปจฺจโย โหติ. ยถา ชาเลน หโต หนตีติ วา ชาลิโก.[๗] เอวํ พาฬิสิโก,[๘] วากริโก,[๙] สุตฺเตน พทฺโธ สุตฺติโก, วรตฺตาย พทฺโธ วารตฺติโก นาโค.

วตฺเถน กีตํ ภณฺฑํ วตฺถิกํ.[๑๐] เอวํ กุมฺภิกํ, ผาลิกํ, โสวณฺณิกํ, สาติกํ. อกฺเขน ทิพฺพตีติ อกฺขิโก.[๑๑] เอวํ สาลากิโก, ตินฺทุกิโก, อมฺพผลิโก. จาโป อสฺส อาวุโธติ จาปิโก.[๑๒] เอวํ โตมริโก, มุคฺคริโก, โมสลิโก.

---

๑ โมคฺ. ๔/๒๗, ขุ.อป. ๓๒/๒๙๗/๕๐๓
๒ ขุ.อป. ๓๒/๒๙๘/๕๐๓
๓ โมคฺ. ๔/๒๘
๔ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๑๘/๒๙๒
๕ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๘/๓๘
๖ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๑๘/๒๙๒
๗ โมคฺ. ๔/๒๙
๘ สํ.นิ. ๑๖/๑๕๘/๒๑๖
๙ สี, ก. ปารปฺปิโก
๑๐ โมคฺ. ๔/๒๙
๑๑ โมคฺ. ๔/๒๙
๑๒ โมคฺ. ๔/๒๗

วาโต อสฺส อาพาโธติ วาติโก. เอวํ เสมฺหิโก, ปิตฺติโก.

พุทฺเธ ปสนฺโน พุทฺธิโก. เอวํ ธมฺมิโก, สํฆิโก. พุทฺธสฺส สนฺตโก พุทฺธิโก.[๑] เอวํ ธมฺมิโก, สํฆิโก[๒] วิหาโร, สํฆิกา ภูมิ, สํฆิกํ จีวรํ, ปุคฺคลิกํ.[๓]

กุมฺโภ อสฺส ปริมาณนฺติ กุมฺภิกํ.[๔] เอวํ ขาริกํ, โทณิกํ, กุมฺภสฺส ราสิ กุมฺภิโก, กุมฺภํ อรหตีติ กุมฺภิโก.[๕] เอวํ โทณิโก, อฑฺฒมาสิโก, กหาปณิโก, อาสีติกา คาถา, นาวุติกา, สาติกํ, สาหสฺสิกํ,[๖] สนฺทิฏฺฐิมรหตีติ สนฺทิฏฺฐิโก,[๗] "เอหิ ปสฺสา"ติ อิมํ วิธึ อรหตีติ เอหิปสฺสิโก.[๗]

สีลตฺเถ ปํสุกูลธารณํ ปํสุกูลํ, ตํ สีลมสฺสาติ ปํสุกูลิโก.[๘] เอวํ เตจีวริโก,[๘] เอกาสเน โภชนสีโล เอกาสนิโก,[๙] รุกฺขมูเล วสนสีโล รุกฺขมูลิโก,[๙] ตถา อารญฺญิโก,[๙] โสสานิโก.[๙]

ชาตตฺเถ อปาเย ชาโต อาปายิโก.[๑๐] เอวํ เนรยิโก,[๑๐] สามุทฺทิโก[๑๑] มจฺโฉ, วสฺเสสุ ชาโต วสฺสิโก, วสฺสิกา, วสฺสิกํ ปุปฺผํ, สารทิโก, เหมนฺติโก, วาสนฺติโก, จาตุทฺทสิโก,[๑๒] ราชคเห ชาโต

---

๑ โมคฺ. ๔/๓๓
๒ วิ.มหาวิ. ๒/๖๕๗/๙๙
๓ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๗๗๙/๗๑
๔ โมคฺ. ๔/๔๑
๕ โมคฺ.๔/๒๘
๖ โมคฺ. ๔/๒๗
๗ วิสุทฺธิ. ๑/๑๔๘/๒๓๕
๘ โมคฺ. ๔/๒๘ วิสุทฺธิ. ๑/๗๔
๙ วิสุทฺธิ. ๑/๒๓/๖๓
๑๐ โมคฺ. ๔/๒๐, วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๓๕๐/๓๘๘
๑๑ ขุ.ชา. ๒๘/๕๙/๓๑
๑๒ วิ.มหา. ๔/๑๔๙/๑๕๘

ราชคเห วสตีติ วา ราชคหิโก[๑] ชโน, มคเธสุ ชาโต วสตีติ วา มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกํ, สาวตฺถิยํ ชาโต วสตีติ วา สาวตฺถิโก, กาปิลวตฺถิโก, เวสาลิโก.[๒]

โลเก วิทิโต โลกิโก,[๓] โลกาย สํวตฺตตีติปิ โลกิโก.[๔] ตถา มาติโต อาคตํ มาติกํ,[๕] ปิติโต อาคตํ เปตฺติกํ นามํ.

สมฺภูตตฺเถ มาติโต สมฺภูตํ มตฺติกํ.[๖] เอวํ เปตฺติกํ.[๖] อุปธิ ตสฺส ปโยชนํ โอปธิกํ.[๗]

สกตฺเถปิ อสงฺขาโรเยว อสงฺขาริกํ.[๘] เอวํ สสงฺขาริกํ,[๘] นามเมว นามิกํ. เอวํ อาขฺยาติกํ, โอปสคฺคิกํ, เนปาติกํ, จตุมหาราเช ภตฺติ เอเตสนฺติ จาตุมหาราชิกา.[๙] เอวํ อญฺญตฺเถปิ โยเชตพฺพํ.

“กสาเวน รตฺตนฺ”ติ วิคฺคเห

๓๗๖. ณ ราคา เตน รตฺตํ ตสฺเสทมญฺญตฺเถสุ จ.[๑๐]

ราคตฺถวาจกา ลิงฺคมฺหา “เตน รตฺต”มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ “ตสฺเส”ติ ฉฏฺฐิยนฺตโต “อิท”มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ จ อญฺญตฺเถสุ จ ณปฺปจฺจโย โหติ วา.

๑ ที.มหา. ๑๐/๓๓๕/๒๑๙
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๔๓/๒๙
๓ โมคฺ. ๔/๓๕
๔ โมคฺ. ๔/๓๐
๕ โมคฺ. ๔/๓๑, วิ.มหาวิ. ๒/๔๖๓/๓
๖ โมคฺ. ๔/๓๑, วิ.มหาวิ. ๑/๓๔/๒๑
๗ องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๖๐/๒๔๓
๘ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๕๖/๒๑๓
๙ วิ.มหาวิ. ๑/๓๖/๒๒
๑๐ กจฺ. ๓๕๒, โมคฺ. ๔/๑๑,๓๔, นีติ. ๗๖๕

กาสาวํ[๑] วตฺถํ. เอวํ กาสายํ,[๒] กุสุมฺเภน รตฺตํ โกสุมฺภํ, หลิทฺทิยา รตฺตํ หาลิทฺทํ, ปตฺตงฺคํ, มญฺชิฏฺฐํ,[๓] กุงฺกุมํ, นีเลน รตฺตํ นีลํ. เอวํ ปีตํ.

อิทมตฺเถ มหิสสฺส อิทํ มาหิสํ มํสํ ทธิ สปฺปิ จมฺมาทิกํ วา, สูกรสฺส อิทํ สูกรํ, กจฺจายนสฺส อิทํ กจฺจายนํ พฺยากรณํ. เอวํ โสคตํ สาสนํ.

"อิสิสฺส อิทนฺ"ติ อตฺเถ ณปฺปจฺจเย กเต วุทฺธิมฺหิ สมฺปตฺเต

"สเณ, ยูนมาคโม ฐาเน"ติ จ วตฺตเต.

๓๗๗. **อาตฺตญฺจ.**[๔]

อิอุอิจฺเจเตสํ อาทิสรานํ **อา**ตฺตญฺจ โหติ ส**ณ**การปฺปจฺจเย ปเร. **จ**สทฺเทน **ริ**การาคโม จ ฐาเนติ **อิ**การสฺส **อา**ตฺตํ.

ฐานาธิการโต อาตฺตํ อิสูสภอุชาทินํ
อิสิสฺส ตุ ริการาค- โม จาตฺตานนฺตเร ภเว.

อาริสฺยํ,[๕] อุสภสฺส อิทํ อาสภํ[๖] ฐานํ, อาสภี วาจา.[๗]

อญฺญตฺถคฺคหเณน ปน อวิทูรภโว, ตตฺร ภโว, ตตฺร ชาโต, ตโต อาคโต, โส อสฺส นิวาโส, ตสฺส อิสฺสโร, กตฺติกาทีหิ

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๙/๑๖
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๒๔/๑๔
๓ สี. มญฺเชฏฺฐํ
๔ กจฺ. ๔๐๒, นีติ. ๘๕๗
๕ สี, โมคฺ. อาริสฺสํ
๖ โมคฺ. ๔/๑๒๗, สํ.นิ. ๑๖/๒๑/๒๗
๗ สํ.มหา. ๑๙/๘๒๖/๒๓๕

นิยุตฺโต มาโส, สาสฺส เทวตา, ตมเวจฺจาธีเต, ตสฺส วิสโย เทโส, ตสฺมึ เทเส อตฺถิ, เตน นิพฺพตฺตํ, ตํ อรหติ, ตสฺส วิกาโร, ตมสฺส ปริมาณนฺติ อิจฺเจวมาทีสฺวตฺเถสุ จ **ณ**ปฺปจฺจโย. ยถา วิทิสาย อวิทูเร ภโว เวทิโส[๑] คาโม, อุทุมฺพรสฺส อวิทูเร ภวํ โอทุมฺพรํ วิมานํ.

ภวตฺเถ มนสิ ภวํ มานสํ[๒] สุขํ, สาคโม. สเร ภโว สารโส สกุโณ, สารสา สกุณี, สารสํ ปุปฺผํ, อุรสิ ภโว โอรโส[๓] ปุตฺโต อุรสิ สํวฑฺฒิตตฺตา, มิตฺเต ภวา เมตฺตา[๔] เมตฺตี วา, ปุเร ภวา โปรี[๕] วาจา.

ถึง **ชาตาทีสุ** ปาวุเส ชาโต ปาวุโส เมโฆ, ปาวุสา รตฺติ, ปาวุสํ อพฺภํ, สรเท ชาโต สารโท มาโส,[๖] สารทา รตฺติ, สารทํ ปุปฺผํ. เอวํ สิสิโร, เหมนฺโต, วสนฺโต, คิมฺโห, มถุรายํ ชาโต มาถุโร ชโน, มาถุรา คณิกา, มาถุรํ วตฺถํ. มถุราย อาคโต มาถุโร, มถุรา อสฺส นิวาโสติ มาถุโร, มถุราย อิสฺสโร มาถุโร ราชา. "สพฺพโต โก"ติ เอตฺถ ปุน **สพฺพโต**คฺคหเณน ตทฺธิตโตปิ กฺวจิ สสรกการาคโม. มาถุรโก วา, ราชคเห ชาโต, ราชคหา อาคโต, ราชคโห อสฺส นิวาโสติ วา, ราชคหสฺส อิสฺสโรติ วา ราชคโห ราชคหโก วา. เอวํ สาคโล สาคลโก วา, ปาฏลิปุตฺโต ปาฏลิปุตฺตโก วา, เวสาลิยํ ชาโตติอาทิอตฺเถ เวสาโล เวสาลโก วา, กุสินาเร ชาโต โกสินาโร โกสินารโก วา. เอวํ สาเกโต สาเกตโก วา, โกสมฺโพ โกสมฺพโก

๑ โมคฺ. ๔/๑๗
๒ โมคฺ. ๔/๒๐
๓ วิ.มหา. ๕/๒๘๖/๖๔
๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๒๕๑/๒๔๗
๕ ที.สี. ๙/๙/๕
๖ สี. โรโค

วา, อินฺทปตฺโต อินฺทปตฺตโก วา, กปิลฺโล กปิลฺลโก วา, ภารุกจฺโฉ ภารุกจฺฉโก วา, นคเร ชาโต, นครา อาคโต, นคเร วสตีติ วา นาคโร นาครโก วา. เอวํ ชานปโท.[๑]

ชนปทนาเมสุ ปน สพฺพตฺถ พหุวจนเมว ภวติ. ยถา องฺเคสุ ชาโต, องฺเคหิ อาคโต, องฺคา อสฺส นิวาโส, องฺคานํ อิสฺสโร วา องฺโค องฺคโก วา, มาคโธ[๒] มาคธโก วา, โกสโล[๓] โกสลโก วา, เวเทโห เวเทหโก วา, กมฺโพโช กมฺโพชโก วา, คนฺธาโร คนฺธารโก วา, โสวีโร โสวีรโก วา, สินฺธโว สินฺธวโก วา, อสฺสโก, กาลิงฺโค, ปญฺจาโล, สกฺโก. ตถา สุรฏฺเฐ ชาโต, สุรฏฺฐสฺส อิสฺสโร วา โสรฏฺโฐ โสรฏฺฐโก วา. เอวํ มหารฏฺโฐ มหารฏฺฐโก วา อิจฺจาทิ.

นกฺขตฺตโยเค กตฺติกาย ปุณฺณจนฺทยุตฺตาย ยุตฺโต มาโส กตฺติโก,[๔] มคสิเรน จนฺทยุตฺเตน นกฺขตฺเตน ยุตฺโต มาโส มาคสิโร.[๕] เอวํ ผุสฺเสน ยุตฺโต มาโส ผุสฺโส,[๕] มฆาย ยุตฺโต มาโส มาโฆ, ผคฺคุนิยา ยุตฺโต มาโส ผคฺคุโน, จิตฺตาย ยุตฺโต มาโส จิตฺโต, วิสาขาย ยุตฺโต มาโส เวสาโข, เชฏฺฐาย ยุตฺโต มาโส เชฏฺโฐ,[๖] อุตฺตราสาฬฺหาย ยุตฺโต มาโส อาสาฬฺโห อาสาฬฺหี[๗] วา, สวเณน ยุตฺโต มาโส สาวโณ สาวณี. ภทฺเทน ยุตฺโต มาโส ภทฺโท, อสฺสยุเชน ยุตฺโต มาโส อสฺสยุโช, พุทฺโธ อสฺส เทวตาติ พุทฺโธ.[๘] เอวํ โสคโต,

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๙๖/๓๙๔
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๘๗/๕๗
๓ ที.อฏฺ. ๑/๒๕๔/๒๑๕
๔ โมค. ๔/๑๒
๕ ชา.อฏฺ. ๑/๖๓
๖ วิ.อฏฺ. ๑/๖๖
๗ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๑/๑๕๓/๒๒๙
๘ โมค. ๔/๑๓

มาหินฺโท, ยาโม,[๑] โสโม.[๒]

พฺยากรณํ อเวจฺจาธีเต เวยฺยากรโณ.[๓] เอวํ โมหุตฺโต, เนมิตฺโต, องฺควิชฺโช, วตฺถุวิชฺโช. วสาตีนํ วิสโย เทโส วาสาโต,[๔] อุทุมฺพรา อสฺมึ ปเทเส สนฺตีติ โอทุมฺพโร[๕] เทโส.

สหสฺเสน นิพฺพตฺตา สาหสฺสี[๖] ปริขา, ปยสา นิพฺพตฺตํ ปายาสํ,[๗] สหสฺสํ อรหตีติ สาหสฺสี คาถา, อยโส วิกาโร อายโส.[๘] เอวํ โสวณฺโณ, ปุริโส ปริมาณมสฺสาติ โปริสํ[๙] อุทกํ.

จคฺคหเณน ตตฺถ ชาโต, ตตฺถ วสติ, ตสฺส หิตํ, ตํ อรหตีติ-อาทีสุ **เณยฺย**ปฺปจฺจโย. พาราณสิยํ ชาโต, วสตีติ วา พาราณ-เสยฺยโก.[๑๐] ปุเร วิย **ก**การาคโม. เอวํ จมฺเปยฺยโก,[๑๑] สาคเลยฺยโก, มิถิเลยฺยโก[๑๒] ชโน, คงฺเคยฺโย[๑๓] มจฺโฉ, สิลาย ชาตํ เสเลยฺยกํ, กุเล ชาโต โกเลยฺยโก[๑๔] สุนโข, วเน ชาตํ วาเนยฺยํ ปุปฺผํ. เอวํ ปพฺพเตยฺโย[๑๕] มานุโส, ปพฺพเตยฺยา นที, ปพฺพเตยฺยํ โอสธํ, ปถสฺส หิตํ ปาเถยฺยํ,[๑๖] สปติสฺส หิตํ สาปเตยฺยํ[๑๗] ธนํ, ปทีเปยฺยํ

---

๑ ขุ.อุ. ๒๕/๒๓/๑๒๘
๒ โมคฺ. ๔/๑๙
๓ ที.สี.อฏฺ. ๑/๒๕๖/๒๒๓
๔ โมคฺ. ๔/๑๕
๕ โมคฺ. ๔/๑๙
๖ โมคฺ. ๔/๑๘
๗ ขุ.สุ. ๒๕/๘๐/๓๕๑
๘ โมคฺ. ๔/๖๖
๙ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๐/๑๐๙
๑๐ วิ.มหา. ๕/๓๓๓/๑๓๒
๑๑ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๕๒/๕๐
๑๒ ม.ม. ๑๓/๓๘๙/๓๗๓
๑๓ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๙/๕๗
๑๔ ขุ.ชา. ๒๗/๒๒/๖
๑๕ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๑/๕๙
๑๖ ขุ.ชา. ๒๗/๒๐๖/๔๐๗
๑๗ ขุ.ชา. ๒๗/๑๑๔/๙๐

เตลํ, มาตุ หิตํ มตฺเตยฺยํ.[๑] เอวํ เปตฺเตยฺยํ.[๒] ทกฺขิณมรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย[๓] อิจฺจาทิ.

๓๗๘. ชาตาทีนมิมิยา จ.[๓]

ชาตอิจฺเจวมาทีนํ สทฺทานํ อตฺเถ **อิม-อิย**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา.

ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิโม,[๔] ปจฺฉิมา ชนตา, ปจฺฉิมํ จิตฺตํ, อนฺเต ชาโต อนฺติโม,[๔] อนฺติมา, อนฺติมํ. เอวํ มชฺฌิโม,[๔] ปุริโม,[๔] อุปริโม,[๔] เหฏฺฐิโม,[๕] ปจฺจนฺติโม, โคปฺผิโม,[๖] คนฺถิโม.[๖]

ตถา **อิย**ปฺปจฺจเย. มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย, มนุสฺสชาติยา, มนุสฺสชาติยํ. เอวํ อสฺสชาติโย, หตฺถิชาติโย, โพธิสตฺตชาติโย, ทพฺพชาติโย, สมานชาติโย, โลกิโย[๗] อิจฺจาทิ.

อาทิคฺคหเณน ตตฺถ นิยุตฺโต, ตทสฺส อตฺถิ, ตตฺถ ภโวติ-อาทีสฺวปิ **อิม-อิย**ปฺปจฺจยา โหนฺติ. **จ**สทฺเทน **อิก**ปฺปจฺจโย จ.[๘] อนฺเต นิยุตฺโต อนฺติโม อนฺติโย อนฺติโก, ปุตฺโต อสฺส อตฺถิ ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ ปุตฺติโม[๙] ปุตฺติโก, กปฺโป อสฺส อตฺถีติ กปฺปิโย, ชฏา อสฺส อตฺถีติ ชฏิโย, หานภาโค อสฺส อตฺถีติ หานภาคิโย.[๑๐]

---

๑ ที.ปา. ๑๑/๒๓๐/๑๔๖

๒ โมค. ๔/๗๖, ที.ปา. ๑๑/๒๓๐/๑๔๖

๓ กจฺ. ๓๕๓, โมค. ๔/๒๔, นีติ. ๗๖๗

๔ ที.สี. ๙/๕๒๙/๒๓๖

๕ วิ.มหาวิ. ๑/๑๘๒/๑๑๑

๖ วิ.อฏฺ. ๒/๔๓๑/๑๒๐

๗ โมค. ๔/๒๕, อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๒/๖

๘ นีติ. ๗๖๘

๙ โมค. ๔/๙๔, สํ.ส. ๑๕/๑๔๔/๑๒๙

๑๐ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑/๖

เอวํ จิติภาคิโย,[๑] โพธิสฺส ปกฺเข ภวา โพธิปกฺขิยา,[๒] ปญฺจวคฺเค ภวา ปญฺจวคฺคิยา.[๓] เอวํ ฉพฺพคฺคิยา,[๔] อุทริยํ,[๕] อตฺตโน อิทนฺติ อตฺตนิยํ.[๖] **น**การาคโม.

จสทฺทคฺคหเณน **กิย-ย-ณฺย**ปฺปจฺจยา จ.[๗] ชาติยา นิยุตฺโต ชาติกิโย.[๘] เอวํ อนฺธกิโย, ชจฺจนฺเธ นิยุตฺโต ชจฺจนฺธกิโย. สสฺส อยนฺติ สกิโย.[๙] เอวํ ปรกิโย.

ยปฺปจฺจโย **สาธุ-หิต-ภว-ชาต**าทิอตฺเถสุ. ยถา กมฺมนิ สาธุ กมฺมญฺญํ,[๑๐] สภายํ สาธุ สพฺภํ,[๑๑] "ยวตํ ตลนา"ทินา **ณ**การาทิ. เอวํ เมธาย หิตํ เมชฺฌํ ฆตํ, ปาทานํ หิตํ ปชฺชํ[๑๒] เตลํ, รถสฺส หิตา รจฺฉา,[๑๓] คาเม ภโว คมฺโม,[๑๔] คเว ภวํ คพฺยํ.[๑๕] "โอ สเร จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **ย**ปฺปจฺจเย ปเรปิ **อว**าเทโส. กวิมฺหิ ภวํ กพฺยํ,[๑๖] ทิวิ ภวา ทิพฺยา,[๑๗] ถนโต ชาตํ ถญฺญํ,[๑๘] ธนาย สํวตฺตตีติ ธญฺญํ.[๑๙]

ณฺยปฺปจฺจโย. ปริสายํ สาธุ ปาริสชฺโช.[๒๐] **ท**การาคโม. สมณานํ

---

๑ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑/๖
๒ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๑๗/๒๙๐
๓ ม.มู. ๑๒/๒๘๖/๒๔๘
๔ วิ.มหาวิ. ๑/๙๐/๕๙
๕ ที.มหา. ๑๐/๓๗๗/๒๕๑
๖ โมคฺ. ๔/๓๓, ม.มู. ๑๒/๒๔๗/๒๐๙
๗ นีติ. ๗๖๙
๘ โมคฺ. ๔/๓๒
๙ โมคฺ. ๔/๓๓, ขุ.เปต. ๒๖/๑๑๗/๑๖๕
๑๐ โมคฺ. ๔/๗๓, องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๕๕/๓๖๐
๑๑ ขุ.เปต. ๒๖/๔๖๐/๒๐๕
๑๒ วิ.มหา. ๕/๒๖๗/๓๔
๑๓ โมคฺ. ๔/๗๒, วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๘๕๒/๙๗
๑๔ โมคฺ. ๔/๒๕, วิ.มหา. ๔/๑๓/๑๓
๑๕ โมคฺ. ๔/๓๕
๑๖ โมคฺ. ๔/๓๕,๑๓๐
๑๗ ขุ.ชา. ๒๘/๓๖๗/๑๐๗
๑๘ โมคฺ. ๔/๓๑
๑๙ โมคฺ. ๔/๓๐
๒๐ โมคฺ. ๔/๗๒, องฺ.ติก. ๒๐/๓๘/๑๓๗

หิตา สามญฺญา[๑] ชนา, พฺราหฺมณานํ หิตา พฺราหฺมญฺญา,[๒] อรูเป ภวา อารุปฺปา[๓] อิจฺจาทิ.

"ราชปุตฺตานํ สมูโห"ติ วิคฺคเห

๓๗๙. **สมูหตฺเถ กณฺณา.**[๔]

ฉฏฺฐิยนฺตโต "เตสํ สมูโห"ติ อตฺเถ **กณฺ-ณ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. ราชปุตฺตโก ราชปุตฺตกํ วา, ราชปุตฺโต. เอวํ มานุสฺสโก มานุสฺโส, มาถุรโก มาถุโร, โปริสโก โปริโส, วุฑฺฒานํ สมูโห วุฑฺฒโก วุฑฺโฒ. เอวํ มายูรโก มายูโร, กาโปโต, โกกิโล, มาหิสโก มาหิโส, โอฏฺฐโก, โอรพฺภโก, อฏฺฐนฺนํ สมูโห อฏฺฐโก, ราชานํ สมูโห ราชโก, ภิกฺขานํ สมูโห ภิกฺโข, สิกฺขานํ สมูโห สิกฺโข, ทฺวินฺนํ สมูโห ทฺวยํ,[๕] "เตสุ วุฑฺธี"ติอาทินา **อิ**การสฺส **อย**าเทโส. เอวํ ติณฺณํ สมูโห ตยํ[๖] อิจฺจาทิ.

"สมูหตฺเถ"ติ วตฺตเต.

๓๘๐. **คามชนพนฺธุสหายาทีหิ ตา.**[๗]

คาม-ชน-พนฺธุ-สหายอิจฺเจวมาทีหิ **ตา**ปจฺจโย โหติ สมูหตฺเถ. คามานํ สมูโห คามตา. เอวํ ชนตา,[๘] พนฺธุตา, สหายตา,

---

๑ ขุ.เปต. ๒๖/๒๔๕/๑๗๘
๒ ขุ.เปต. ๒๖/๒๔๕/๑๗๘
๓ ที.ปา. ๑๑/๓๐๘/๒๐๐
๔ กจฺ. ๓๕๔, โมคฺ. ๔/๖๘, นีติ. ๗๗๑
๕ โมคฺ. ๔/๔๙, วิ.มหาวิ. ๑/๓๙/๒๕
๖ ขุทฺทก.อฏฺ. ๗
๗ กจฺ. ๓๕๕, โมคฺ. ๔/๖๙, นีติ. ๗๗๑
๘ ขุ.เปต. ๒๖/๔๖๐/๒๐๕

นาครตา. "ตา"ติ โยควิภาเคน สกตฺเถปิ.[๑] เทโวเยว เทวตา.[๒] **ตา**ปจฺจยนฺตสฺส นิจฺจมิตฺถิลิงฺคตา.

๓๘๑. ตทสฺส ฐานมิโย จ.[๓]

"ตทสฺส ฐาน"มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ ฉฏฺฐิยนฺตโต **อิย**ปฺปจฺจโย โหติ. มทนสฺส ฐานํ มทนิโย,[๔] มทนิยา, มทนิยํ, พนฺธนสฺส ฐานํ พนฺธนิยํ. เอวํ มุจฺฉนิยํ, รชนิยํ, คมนิยํ, ทุสฺสนิยํ, อุปาทานิยํ, ปสาทนิยํ.[๕] **จ**สทฺเทน **หิต**าทิอตฺเถปิ.[๖] อุปาทานานํ หิตา อุปาทานิยา[๗] อิจฺจาทิ.

๓๘๒. อุปมตฺถายิตตฺตํ.[๘]

อุปมตฺเถ อุปมาวาจิลิงฺคโต **อายิตตฺต**ปฺปจฺจโย โหติ. ธูโม วิย ทิสฺสตีติ ธูมายิตตฺตํ.[๙] เอวํ ติมิรายิตตฺตํ.[๙]

"ตทสฺส ฐานนฺ"ติ วตฺตเต.

๓๘๓. ตนฺนิสฺสิตตฺเถ โล.[๑๐]

"ตนฺนิสฺสิตนฺ"ติ อตฺเถ, "ตทสฺส ฐานนฺ"ติ อตฺเถ จ **ล**ปฺปจฺจโย

---

๑ นีติ. ๗๒
๒ ขุทฺทก.อฏฺ. ๑๕/๓๘๕
๓ สี. ตทสฺส ฐานมีโย จ, กจฺ. ๓๕๖, โมค. ๔/๖๙, นีติ. ๗๗๓
๔ สํ.สฬา. ๑๘/๒๔๖/๑๘๐
๕ ขุ.อุ. ๒๕/๑๐/๑๐๒
๖ โมค. ๔/๗๐, นีติ. ๗๗๔
๗ อภิ.สงฺ. ๓๔/๔/๑
๘ กจฺ. ๓๕๗, โมค. ๔/๖๙, นีติ. ๗๗๗
๙ สํ.ส. ๑๕/๑๕๙/๑๔๖
๑๐ กจฺ. ๓๕๘, โมค. ๔/๖๕, นีติ. ๗๗๘

โหติ. ทุฏฺฐุ นิสฺสิตํ, ทุฏฺฐุ ฐานํ วา ทุฏฺฐุลฺลํ,[๑] ทุฏฺฐุลฺลา วาจา.[๒] **ล**สฺส ทฺวิภาโว. เอวํ เวทลฺลํ.[๓]

“อภิชฺฌา อสฺส ปกติ, อภิชฺฌา อสฺส พหุลา”ติ วา วิคฺคเห

๓๘๔. **อาลุ ตพฺพหุเล.**[๔]

ปฐมาวิภตฺยนฺตโต **อาลุ**ปฺปจฺจโย โหติ “ตทสฺส พหุล”-มิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. อภิชฺฌาลุ,[๕] อภิชฺฌาลู อภิชฺฌาลโว. เอวํ สีตาลุ,[๖] ธชาลุ,[๗] ทยาลุ. “สพฺพโต โก”ติ เอตฺถ ปุน **สพฺพโต**คฺคหเณน **ก**การาคโม. อภิชฺฌาลุโก, อภิชฺฌาลุกา, อภิชฺฌาลุกํ. เอวํ สีตาลุโก, ทยาลุโก.[๘] ตถา หีโนว หีนโก.[๙] เอวํ โปตโก, กุมารโก,[๑๐] มาณวโก, มุทุโก, อุชุโก, อปฺปมตฺตกํ,[๑๑] โอรมตฺตกํ,[๑๒] สีลมตฺตกํ[๑๓] อิจฺจาทิ.

“ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตี”ติ อิมินา ปฏิภาคกุจฺฉิต-สญฺญานุกมฺปาทิอตฺเถสุ **ก**ปฺปจฺจโย.[๑๔] **ปฏิภาคตฺเถ** หตฺถิโน อิว หตฺถิกา.[๑๕] เอวํ อสฺสกา. **กุจฺฉิตตฺเถ** กุจฺฉิโต สมโณ สมณโก.[๑๖] เอวํ พฺราหฺมณโก, มุณฺฑโก,[๑๖] ปณฺฑิตโก, เวยฺยากรณโก. **สญฺญายํ**

---

๑ วิ.อฏฺ. ๒/๒๘๕/๓๖
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๓/๑๐๓
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙/๑๐
๔ กจฺ. ๓๕๙, โมคฺ. ๔/๘๖, นีติ. ๗๗๙
๕ ม.มู. ๑๒/๓๗/๒๓
๖ วิ.มหา. ๕/๓๔๖/๑๔๙
๗ ชา.อฏฺ. ๔/๗๖
๘ มหาวํส. ๑/๙๔/๒๖๖
๙ โมคฺ. ๔/๔๒, ๖๗
๑๐ ที.มหา. ๑๐/๔๒๐/๒๘๑
๑๑ ที.สี. ๙/๗/๔
๑๒ ที.สี. ๙/๗/๔
๑๓ ที.สี. ๙/๗/๔
๑๔ โมคฺ. ๔/๔๐, นีติ. ๘๓๕
๑๕ ขุ.ชา. ๒๘/๒๑๔๙/๓๕๖
๑๖ ที.สี. ๙/๒๖๓/๙๐

กตโก,[๑] ภฏฺโก. **อนุกมฺปายํ** ปุตฺตโก.[๒]

ตถา **กียเตต**โต ปริมาณตฺเถ **ตฺตก-วนฺตุ**ปฺปจฺจยา.[๓] กึ ปริมาณมสฺสาติ กิตฺตกํ. เอวํ ยตฺตกํ, ตตฺตกํ, เอตฺตกํ.[๔] **วนฺตุ**มฺหิ **อา**ตฺตญฺจ. ยํ ปริมาณมสฺสาติ ยาวา, ยาวนฺโต. คุณวนฺตุสมํ. เอวํ ตาวา, ตาวนฺโต, เอตาวา, เอตาวนฺโต อิจฺจาทิ.

"สุวณฺเณน ปกตนฺ"ติ วิคฺคเห[๕]

๓๘๕. **ตปฺปกติวจเน มโย.**[๖]

ตปฺปกติวจนตฺเถ **มย**ปฺปจฺจโย โหติ.[๗] ปกรียตีติ ปกติ,[๗] เตน ปกติ ตปฺปกติ, ตปฺปกติยา วจนํ กถนํ **ตปฺปกติวจนํ.** สุวณฺณมโย รโถ โสวณฺณมโย วา, สุวณฺณมยา ภาชนวิกติ, สุวณฺณมยํ ภาชนํ. เอวํ รูปิยมยํ, รชตมยํ, ชตุมยํ, ทารุมยํ, มตฺติกามยํ,[๘] อิทฺธิยา นิพฺพตฺตํ อิทฺธิมยํ.[๙]

มนโต นิปฺผนฺนา มโนมยา,[๑๐] อยสา ปกตํ อโยมยํ.[๑๑] เอตฺถ จ "มโนคณาทีนนฺ"ติ วตฺตมาเน

---

๑ วิ.จูฬ. ๗/๒๖๙/๓๓
๒ เถรี.อฏฺ. ๑/๓๔๖/๑๖๘
๓ โมคฺ. ๔/๔๒-๔๔,๑๔๐
๔ วิ.มหาวิ. ๒/๖๕๕/๔๒๗
๕ สี. สุวณฺณสฺส วิกาโร สุวณฺเณน ปกตนฺติ วา วิคฺคเห
๖ กจฺ. ๓๗๒, โมคฺ. ๔/๖๖, นีติ. ๗๙๘
๗ สี. สา ปกติ อสฺสาติ ตปฺปกติ วิกาโร, ตสฺส วจเน. อถ วา ปกรียตีติ ปกติ.
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๘๔/๕๕
๙ วิ.อฏฺ. ๑/๑๗๒/๔๗๘
๑๐ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๑๕
๑๑ โมคฺ. ๓/๕๙, นีติ. ๓๗๕

๓๘๖. **เอเตสโม โลเป.**[๑]

เอเตสํ มโนคณาทีนํ อนฺโต **โอ**ตฺตมาปชฺชเต วิภตฺติโลเป กเตติ **โอ**กาโร.

คเวน ปกตํ กรีสํ, โคโต นิพฺพตฺตนฺติ วา โคมยํ.[๒] "มโย"ติ โยควิภาเคน สกตฺเถปิ.[๓] ทานเมว ทานมยํ,[๔] สีลมยํ[๕] อิจฺจาทิ.

สํสฏฺฐาทิอเนกตฺถตทฺธิตํ.

๕.๓. ภาวตทฺธิต

"อลสสฺส ภาโว"ติ วิคฺคเห

๓๘๗. **ณฺยตฺตตา ภาเว ตุ.**[๖]

ฉฏฺฐิยนฺตโต **ณฺย-ตฺต-ตา**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ "ตสฺส ภาโว" อิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. **ตุ**สทฺทคฺคหเณน **ตฺตน-เณยฺย**าทิปฺปจฺจยา จ. ภวนฺติ เอตสฺมา พุทฺธิสทฺทา อิติ **ภาโว**. สทฺทปฺปวตฺตินิมิตฺตํ วุจฺจติ. วุตฺตญฺจ "ยสฺส คุณสฺส หิ ภาวา ทพฺเพ สทฺทนิเวโส, ตทภิธาเน **ณฺย-ตฺต-ตา**ทโย"ติ.[๗] **ณฺย-ตฺต-ตฺตน**นฺตานํ นิจฺจํ นปุํสกตฺตํ,

---

๑ กจฺ. ๑๘๓, โมคฺ. ๓/๕๙, นีติ. ๓๗๕

๒ โมคฺ. ๔/๖๖, วิ.มหาวิ. ๑/๓๓/๒๐

๓ นีติ. ๗๙๙

๔ ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๕

๕ ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๕

๖ กจฺ. ๓๖๐, โมคฺ. ๔/๕๙, นีติ. ๗๘๐

๗ มหาภาสฺส. ๕/๑/๑๑๙

ตาปจฺจยนฺตสฺส สภาวโต นิจฺจมิตฺถิลิงฺคตา. **ณฺย**ปฺปจฺจโยยํ คุณวจเน พฺราหฺมณาทีหิ. ตตฺถ “อวณฺโณ เย โลปญฺจา”ติ **อวณฺณ**โลโป อาทิวุทฺธิ.

อาลสฺยํ.[๑] เอวํ อาโรคฺยํ,[๒] อุทคฺคสฺส ภาโว โอทคฺยํ,[๓] สขิโน ภาโว สขฺยํ,[๔] อณณสฺส ภาโว อาณณฺยํ,[๕] วิธวาย ภาโว เวธพฺยํ,[๖] ทุพฺพลสฺส ภาโว ทุพฺพลฺยํ,[๗] ( )[๘] จปลสฺส ภาโว จาปลฺยํ.[๙]

วิยตฺตสฺส ภาโว เวยฺยตฺติยํ,[๑๐] มจฺฉรสฺส ภาโว มจฺฉริยํ.[๑๑] เอวํ อิสฺสริยํ,[๑๒] อาลสิยํ,[๑๓] มุณฺฑิยํ, มูฬฺหิยํ. เอตฺถ “เวยฺยตฺติยนฺ”ติ-[๑๔] อาทีสุ “เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา ยมฺหิ **อิ**การาคโม.

“ปณฺฑิตสฺส ภาโว ปณฺฑิจฺยนฺ”ติอาทีสุ “ยวตํ ตลนทการานํ พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตนฺ”ติ **ตฺย**การสํโยคาทีนํ **จลญช**การาเทสา, ทฺวิตฺตํ. ปณฺฑิจฺจํ,[๑๕] พหุสฺสุตสฺส ภาโว พาหุสฺสจฺจํ.[๑๖] “เตสุ วุทฺธี”ติ-อาทินา **อุ**การสฺส **อ**กาโร. เอวํ โปโรหิจฺจํ,[๑๗] อธิปติสฺส ภาโว

---

๑ องฺ.ทสก. ๒๔/๗๓/๑๐๘
๒ องฺ.ทสก. ๒๔/๗๓/๑๐๘
๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๙/๑๙๔
๔ ชา.อฏฺ. ๔/๙๙/๑๔๖
๕ ที.สี. ๙/๒๒๔/๗๔
๖ วิ.มหา. ๔/๖๓/๕๕
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๔๕/๓๐
๘ สี. (พาลสฺส ภาโว พาลฺยํ)
๙ อภิ.วิ. ๓๕/๘๓๒/๔๒๑
๑๐ ม.ฏี. ๑/๗๐/๔๗
๑๑ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๔๑๓/๓๑๕
๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๓๐๔/๒๓๕
๑๓ ขุ.ธ. ๒๕/๒๘๐/๖๕
๑๔ โมคฺ. ๔/๔๙
๑๕ อภิ.อฏฺ. ๑/๑๖/๑๙๘
๑๖ ขุ.ขุ. ๒๕/๕/๔
๑๗ ที.มหา. ๑๐/๓๒๑/๒๐๘

อาธิปจฺจํ,[๑] มุฏฺฐสฺสติสฺส ภาโว มุฏฺฐสฺสจฺจํ.[๒] **อิวณฺณ**โลโป. กุสลสฺส ภาโว โกสลฺลํ.[๓] เอวํ เวปุลฺลํ,[๔] สมานานํ ภาโว สามญฺญํ,[๕] คิลานสฺส ภาโว เคลญฺญํ,[๖] "กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรา"ทิสุตฺเตน สํโยเค ปเร รสฺสตฺตํ.

สุหทสฺส ภาโว โสหชฺชํ.[๗] เอวํ เวสารชฺชํ,[๘] กุสีทสฺส ภาโว โกสชฺชํ.[๙] "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา **อี**การสฺส **อ**กาโร. ตถา "ปุริสสฺส ภาโว โปริสนฺ"ติอาทีสุ[๑๐] "ยวตํ ตลนา"ทิสุตฺเต **การ**คฺคหเณน ยวตํ **ส**การ**กจฏป**วคฺคานํ **ส**การ**กจฏป**วคฺคาเทสา. สุมนสฺส ภาโว โสมนสฺสํ.[๑๑] เอวํ โทมนสฺสํ,[๑๒] โสวจสฺสํ, โทวจสฺสํ.[๑๓] เอตฺถ **ส**การาคโม. ตถา นิปกสฺส ภาโว เนปกฺกํ.[๑๔] ทฺวิตฺตํ. เอวํ อาธิกฺกํ, ทุภคสฺส ภาโว โทภคฺคํ, วาณิชสฺส ภาโว วาณิชฺชํ,[๑๕] ราชิโน ภาโว รชฺชํ,[๑๖] "กฺวจา"ทินา รสฺสตฺตํ. สรูปสฺส ภาโว สารุปฺปํ.[๑๗] เอวํ โอปมฺมํ,[๑๘] โสขุมฺมํ.

ตถสฺส ภาโว ตจฺฉํ,[๑๙] ทุมฺเมธสฺส ภาโว ทุมฺเมชฺฌํ,[๒๐] สมณสฺส

---

๑ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๕๒/๕๑
๒ อภิ.วิ. ๓๕/๙๐๖/๔๔๑
๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๖/๑๙๘
๔ องฺ.เอกก. ๒๐/๒๙๘/๓๒
๕ อภิ.สงฺ. ๓๔/๘๘/๕๘
๖ องฺ.เอกก. ๒๐/๗๔/๒๑๓
๗ โมคฺ. ๔/๑๒๗
๘ ม.มู. ๑๒/๑๕๐/๑๑๐
๙ ขุ.ธ. ๒๕/๒๔๑/๕๙
๑๐ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๐/๑๐๙
๑๑ โมคฺ. ๔/๑๒๘, อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๖๕/๕๒
๑๒ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๙๔/๑๑๘
๑๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๐๙/๙๙
๑๔ อภิ.วิ. ๓๕/๕๐๘/๒๙๔
๑๕ ที.สี. ๙/๓๓๘/๑๓๖
๑๖ วิ.มหาวิ. ๒/๕๓๙/๓๘
๑๗ วิ.มหาวิ. ๒/๔๙๗/๓๔๕
๑๘ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๓๖๒/๓๐๒
๑๙ ที.สี. ๙/๕๑๓/๒๒๙
๒๐ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๘๐/๑๐๐

ภาโว สามญฺญํ,[๑] เอวํ พฺราหฺมญฺญํ,[๒] นิปุณสฺส ภาโว เนปุญฺญํ.[๓] "ตจฺฉนฺ"ติอาทีสุปิ **การ**คฺคหเณเนว ยวตํ **ถ-ธ-ณ**การานํ **ฉ-ฌ-ญ-**การาเทสา.

ตฺต-ตาปจฺจเยสุ ปํสุกูลิกสฺส ภาโว ปํสุกูลิกตฺตํ[๔] ปํสุกูลิกตา. เอวํ เตจีวริกตา, โอทริกตฺตํ โอทริกตา, มนุสฺสตฺตํ[๕] มนุสฺสตา ชาติ, นีลตฺตํ นีลตา คุโณ, ยาจกตฺตํ ยาจกตา กฺริยา, ทณฺฑิตฺตํ ทณฺฑิตา ทพฺพํ, สจฺจวาทิตา, ปารมิตา,[๖] กตญฺญุตา,[๗] สพฺพญฺญุตา, "กฺวจา"ทินา ตาปจฺจเย รสฺสตฺตํ, อปฺปิจฺฉตา,[๘] อสํสคฺคตา, ภสฺสารามตา,[๙] นิทฺทารามตา,[๑๐] ลหุตา[๑๑] อิจฺจาทิ.

ตฺตนปจฺจเย ปุถุชฺชนสฺส ภาโว ปุถุชฺชนตฺตนํ, เวทนตฺตนํ, ชายตฺตนํ.[๑๒]

เณยฺยเย สุจิสฺส ภาโว โสเจยฺยํ.[๑๓] เอวํ อาธิปเตยฺยํ,[๑๔] กวิสฺส ภาโว กาเวยฺยํ,[๑๕] เถนสฺส ภาโว เถยฺยํ.[๑๖] มหาวุตฺตินา **น**การสฺส โลโป.

---

๑ วิ.มหาวิ. ๑/๘๘/๕๘
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๘๘/๕๘
๓ อภิ.สงฺ. ๓๔/๕๒๕/๓๐๑
๔ องฺ.เอกก. ๒๐/๓๓๖/๔๐
๕ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๕๐/๓๘๙
๖ จริย.อฏฺ. ๑/๑๐
๗ ขุ.สุ. ๒๕/๒๖๘/๓๘๕
๘ องฺ.เอกก. ๒๐/๓๖๖/๔๐
๙ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๒๑/๒๙๘
๑๐ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๒๑/๒๙๘
๑๑ อภิ.สงฺ. ๓๔/๓๒๒/๙๒
๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๒๙๙/๒๓๓
๑๓ ที.ปา. ๑๑/๓๐๔/๑๙๒
๑๔ องฺ.ติก. ๒๐/๔๐/๑๔๒
๑๕ ขุ.เถร. ๒๖/๑๒๖๒/๔๒๖
๑๖ วิ.อฏฺ. ๑/๑๙๕/๕๒๖

“ณฺยตฺตตา”ติ โยควิภาเคน กมฺมนิ สกตฺเถ จ **ณฺย**าทโย. วีรานํ ภาโว กมฺมํ วา วีริยํ,[๑] ปริภฏฺสฺส กมฺมํ ปาริภฏฺยํ,[๒] ปาริภฏฺยสฺส ภาโว ปาริภฏฺยตา.[๓] เอวํ โสวจสฺสตา,[๔] ภิสคฺคสฺส[๕] กมฺมํ เภสชฺชํ, พฺยาวฏสฺส กมฺมํ เวยฺยาวจฺจํ,[๖] สฐสฺส ภาโว กมฺมํ วา สาเฐยฺยํ.[๗]

สกตฺเถ ปน ยถาภูตเมว ยถาภุจฺจํ,[๘] กรุณาเยว การุญฺญํ,[๙] ปตฺตกาลเมว ปตฺตกลฺลํ,[๑๐] อากาสานนฺตเมว อากาสานญฺจํ,[๑๑] กายปาคุญฺญตา[๑๒] อิจฺจาทิ.

“วิสมสฺส ภาโว”ติ วิคฺคเห

“ตฺตตา, ภาเว”ติ จ วตฺตเต.

๓๘๘. ณ วิสมาทีหิ.[๑๓]

วิสมอิจฺเจวมาทีหิ ฉฏฺฐิยนฺเตหิ **ณ**ปฺปจฺจโย โหติ **ตฺตตา** จ “ตสฺส ภาโว” อิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. อากติคโณยํ. เวสมํ.[๑๔] วิสมตฺตํ วิสมตา. สุจิสฺส ภาโว โสจํ สุจิตฺตํ สุจิตา, ครุโน ภาโว คารโว.[๑๕]

---

๑ ที.สี. ๙/๑๖๘/๕๔
๒ วิสุทฺธิ. ๑/๑๗/๒๙
๓ อภิ.อฏฺ. ๒/๘๖๒/๕๒๓, วิสุทฺธิ. ๑/๑๗/๒๙
๔ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๓๓๔/๒๙๙
๕ สี. ภิสชสฺส
๖ วิ.อฏฺ. ๑/๑๘๕/๕๐๘
๗ องฺ.เอกก. ๒๐/๑๘๑/๙๑
๘ ที.สี.อฏฺ. ๑/๒๘/๙๒
๙ วิ.มหาวิ. ๑/๑๕๓/๘๕
๑๐ วิ.อฏฺ. ๒/๓๕๐/๖๓
๑๑ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๒๖๕/๒๖๐
๑๒ อภิ.สงฺ. ๓๔/๔๘/๒๙
๑๓ กจฺ. ๓๖๑, นีติ. ๗๘๑
๑๔ โมคฺ. ๔/๕๙
๑๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๙/๔

อาทิวุทฺธิ, “โอ สเร จา”ติ สุตฺเต **จ**สทฺทคฺคหเณน **อุ**การสฺส จ **อว**าเทโส. ปฏุโน ภาโว ปาฏวํ ปฏุตฺตํ ปฏุตา,

“อุชุโน ภาโว อชฺชวํ,[๑] มุทุโน ภาโว มทฺทวํ”[๒] อิจฺจตฺร “อาตฺตญฺจา”ติ **ณ**มฺหิ **อิ**การุการานํ **อา**ตฺตํ, ทฺวิภาโว. สํโยเค อาทิรสฺสตฺตญฺจ. อุชุตา, มุทุตา.[๓] เอวํ อิสิสฺส ภาโว อาริสฺยํ,[๔] อาสภํ,[๕] กุมารสฺส ภาโว โกมารํ, ยุวสฺส ภาโว โยพฺพนํ.[๖] มหาวุตฺตินา **น**การาคโม. ปรมานํ ภาโว กมฺมํ วา ปารมี[๗] ทานาทิกฺริยา. “ณวณิกา”ทิสุตฺเตน **อี**ปจฺจโย. สมคฺคานํ ภาโว สามคฺคี.[๘]

๓๘๙. **รมณียาทิโต กณฺ.**[๙]

รมณียอิจฺเจวมาทิโต **กณฺ**ปจฺจโย โหติ **ตฺต-ตา** จ ภาวตฺเถ. รมณียสฺส ภาโว รามณียกํ รมณียตฺตํ รมณียตา. เอวํ มานุญฺญกํ มนุญฺญตฺตํ มนุญฺญตา, ปิยรูปกํ ปิยรูปตฺตํ ปิยรูปตา, กลฺยาณกํ กลฺยาณตฺตํ กลฺยาณตา, โจรกํ โจริกา วา, โจรตฺตํ โจรตา, อฑฺฒกํ อฑฺฒตฺตํ อฑฺฒตา อิจฺจาทิ.

ภาวตทฺธิตํ.

---

๑ โมคฺ. ๔/๑๒๗, ขุ.สุ. ๒๕/๒๙๕/๓๙๐
๒ โมคฺ. ๔/๕๙
๓ อภิ.สงฺ. ๓๔/๔๕/๒๘
๔ โมคฺ. ๔/๑๒๔
๕ โมคฺ. ๔/๖๑/๑๒๔, ที.อฏฺ. ๓/๔๐๓/๒๙๗
๖ โมคฺ. ๔/๖๐
๗ จริยา.อฏฺ. ๑/๑๒๒/๓๑๔
๘ ชา.อฏฺ. ๔/๙๙/๑๔๗
๙ กจฺ. ๓๖๒, โมคฺ. ๔/๕๙, นีติ. ๗๘๒

๕.๔. วิเสสตทฺธิต

“สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโป”ติ วิคฺคเห

๓๙๐. วิเสเส ตรตมิสิกิยิฏฺฐา.[๑]

วิเสสตฺเถ **ตร ตม อิสิก อิย อิฏฺฐ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. ปาปตโร, ปาปตรา, ปาปตรํ. ตโตปิ อธิโก ปาปตโม, ปาปตมา, ปาปตมํ. ปาปิสิโก,[๒] ปาปิสิกา, ปาปิสิกํ. ปาปิโย, ปาปิยา, ปาปิยํ. ปาปิฏฺโฐ, ปาปิฏฺฐา, ปาปิฏฺฐํ. อติสเยน ปาปิฏฺโฐ ปาปิฏฺฐตโร. เอวํ ปฏุตโร, ปฏุตโม, ปฏิสิโก, ปฏิโย, ปฏิฏฺโฐ. สพฺเพสํ อติสเยน วโร วรตโร,[๓] วรตโม, วริสิโก, วริโย, วริฏฺโฐ. เอวํ ปณีตตโร, ปณีตตโม.

“สพฺเพ อิเม วุฑฺฒา, อยมิเมสํ วิเสเสน วุฑฺโฒ”ติ อตฺเถ **อิย-อิฏฺฐ**ปฺปจฺจยา โหนฺติ.

๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ.[๔]

สพฺพสฺเสว **วุฑฺฒ**สทฺทสฺส **โช** โหติ **อิย-อิฏฺฐ**อิจฺเจเตสุ ปจฺจเยสุ. เชยฺโย เชฏฺโฐ.[๕] เอตฺถ จ “สรโลปา”ทิสุตฺเต **ตุ**คฺคหเณน โลปมกตฺวา “สรา สเร โลปนฺ”ติ ปุพฺพสเร ลุตฺเต “กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต”ติ **เอ**กาโร.

---

๑ สี. ตรตมิสฺสิกิยิฏฺฐา, กจฺ. ๓๖๓, โมคฺ. ๔/๖๔, นีติ. ๗๘๖

๒ สี, พา, ฏี, โมคฺ. ปาปิสฺสิโก

๓ ที.ปา. ๑๑/๒๑๙/๑๓๘

๔ กจฺ. ๒๖๒, โมคฺ. ๔/๑๓๕, นีติ ๕๑๓

๕ วิ.อฏฺ. ๑/๑๑/๑๓๕

“อิยิฏฺเจสู”ติ อธิกาโร, “โช”ติ จ วตฺตเต.

๓๙๒. ปสตฺถสฺส โส จ.[๑]

สพฺพสฺเสว **ปสตฺถ**สทฺทสฺส **สา**เทโส โหติ **โช** จ อิยิฏฺเจสุ. อยญฺจ ปสตฺโถ อยญฺจ ปสตฺโถ สพฺเพ อิเม ปสตฺถา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปสตฺโถติ เสยฺโย[๒] เสฏฺโจ,[๓] เชยฺโย เชฏฺโจ.

๓๙๓. อนฺติกสฺส เนโท.[๔]

สพฺพสฺเสว **อนฺติก**สทฺทสฺส **เนท**าเทโส โหติ อิยิฏฺเจสุ. วิเสเสน อนฺติโกติ เนทิโย เนทิฏฺโจ.

๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโธ.[๕]

สพฺพสฺเสว **พาฬฺห**สทฺทสฺส **สา**ธาเทโส โหติ อิยิฏฺเจสุ. วิเสเสน พาโฬฺหติ สาธิโย สาธิฏฺโจ.

๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ.[๖]

สพฺพสฺส **อปฺป**สทฺทสฺส **กณฺ** โหติ อิยิฏฺเจสุ. วิเสเสน อปฺโปติ กณิโย กณิฏฺโจ.

“วิเสเสน ยุวา”ติ อตฺเถ “กณฺ” อิติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๒๖๓, โมคฺ. ๔/๑๓๖, นีติ. ๕๑๒
๒ องฺ.เอกก. ๒๐/๓๐/๑๒๖
๓ วิ.อฏฺ. ๑/๑๑/๑๓๕
๔ กจฺ. ๒๖๔, โมคฺ. ๔/๑๓๖, นีติ. ๕๑๔
๕ กจฺ. ๒๖๕, โมคฺ. ๔/๑๓๖, นีติ. ๕๑๕
๖ กจฺ. ๒๖๖, โมคฺ. ๕/๑๓๗, นีติ. ๕๑๖

๓๙๖. **ยุวานณฺจ.**[๑]

สพฺพสฺส **ยุว**สทฺทสฺส **กณ** โหติ อิยิฏฺเฐสุ. "เตสุ วุทฺธี"-ติอาทินา **ณ**การสฺส **น**กาโร. กนิโย, กนิฏฺโฐ.

๓๙๗. **วนฺตุมนฺตุวีนญฺจ โลโป.**[๒]

วนฺตุ-มนฺตุ-วีอิจฺเจเตสํ ปจฺจยานํ โลโป โหติ อิยิฏฺเฐสุ. สพฺเพ อิเม คุณวนฺโต, อยมิเมสํ วิเสเสน คุณวาติ คุณิโย คุณิฏฺโฐ. วิเสเสน สติมาติ สติโย สติฏฺโฐ. วิเสเสน เมธาวีติ เมธิโย เมธิฏฺโฐ อิจฺจาทิ.

วิเสสตทฺธิตํ.

๕.๕. อสฺสตฺถิตทฺธิต

"เมธา ยสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตี"ติ วิคฺคเห

๓๙๘. **ตทสฺสตฺถีติ วี จ.**[๓]

ปฐมาวิภตฺยนฺตา "ตทสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชติ" อิจฺเจ-เตสฺวตฺเถสุ **วี**ปจฺจโย โหติ. เมธา-มายาสทฺเทหิ จายํ. เมธาวี,[๔] เมธาวิโน. อิตฺถิยํ **อี**การนฺตตฺตา "ปติภิกฺขุราชีการนฺเตหิ อินี"ติ **อินี**. เมธาวินี, เมธาวินิโย. นปุํสเก เมธาวิ กุลํ. เอวํ มายาวี,[๕]

---

๑ กจฺ. ๒๖๗, โมคฺ. ๔/๑๓๗, นีติ. ๕๑๗ ๒ กจฺ. ๒๖๘, โมคฺ. ๔/๑๓๘, นีติ. ๕๑๘
๓ กจฺ. ๓๖๔, โมคฺ. ๔/๘๙, นีติ. ๗๘๗ ๔ ขุ.ชา. ๒๗/๑/๑
๕ ที.ปา. ๑๑/๖๓/๓๗

มายาวินี, มายาวิ จิตฺตํ.

จคฺคหเณน โส-อิล-ว-อาลาทิปฺปจฺจยา จ.[๑] ยถา สุเมธา ยสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ สุเมธโส.[๒] รสฺสตฺตํ. เอวํ โลมโส.[๓] ปิจฺฉํ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ ปิจฺฉิโล.[๔] เอวํ เผณิโล, ตุณฺฑิโล, ชฏิโล.[๕] เกสา อสฺส อตฺถีติ เกสโว,[๖] วาจาโล อิจฺจาทิ.

"ตโป อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตี"ติ วิคฺคเห

"ตทสฺสตฺถี"ติ อธิกาโร.

๓๙๙. **ตปาทิโต สี.**[๗]

ตปอิจฺเจวมาทิโต **สี**ปจฺจโย โหติ "ตทสฺสตฺถิ" อิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. **ส**สฺส ทฺวิภาโว. ตปสฺสี,[๘] ตปสฺสิโน, ตปสฺสินี, ตปสฺสิ. เอวํ เตชสฺสี,[๙] ยสสฺสี,[๑๐] มนสฺสี, ปยสฺสี.

"ทณฺโฑ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตี"ติ วิคฺคเห

๔๐๐. **ทณฺฑาทิโต อิกอี.**[๑๑]

อาทิสทฺโทยํ ปการตฺโถ. **ทณฺฑ**อิจฺเจวมาทิโต อวณฺณนฺตา อิก-อีอิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ "ตทสฺสตฺถิ" อิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ.

---

๑ นีติ. ๗๘๘
๒ โมคฺ. ๔/๙๓, ขุ.ธ. ๒๕/๒๙/๒๑
๓ ขุ.อป. ๓๓/๓๐๘/๒๕๙
๔ โมคฺ. ๔/๘๐
๕ วิ.มหา. ๔/๓๗/๓๒
๖ โมคฺ. ๔/๘๘, ขุ.เปต. ๒๖/๒๐๘/๑๗๕
๗ กจฺ. ๓๖๕, โมคฺ. ๔/๙๑, นีติ. ๗๘๙
๘ วิ.อฏฺ. ๑/๙/๑๓๐
๙ ขุ.ชา. ๒๗/๑๗/๗๖
๑๐ ที.สี. ๙/๑๕๒/๔๗
๑๑ กจฺ. ๓๖๖, โมคฺ. ๔/๘๐, นีติ. ๗๙๐

ทณฺฑิโก ทณฺฑี ทณฺฑิโน ทณฺฑินี. เอวํ มาลิโก มาลี มาลินี, ฉตฺติโก ฉตฺตี, รูปิโก รูปี,[๑] เกสิโก เกสี, สํฆี,[๒] ญาณี, หตฺถี[๓] อิจฺจาทิ.

๔๐๑. **มธฺวาทิโต โร.**[๔]

มธุอาทิโต **ร**ปฺปจฺจโย โหติ "ตทสฺสตฺถี"ติ อตฺเถ. มธุ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตีติ มธุโร[๕] คุโฬ, มธุรา สกฺขรา, มธุรํ ขีรํ. กุญฺชา หนู เอตสฺส สนฺตีติ กุญฺชโร.[๖] สพฺพสฺมึ วตฺตพฺเพ มุขมสฺส อตฺถีติ มุขโร.[๗] สุสิ อสฺส อตฺถีติ สุสิโร.[๘] เอวํ รุจิโร, นคโร.[๙]

"คุโณ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตี"ติ วิคฺคเห

๔๐๒. **คุณาทิโต วนฺตุ.**[๑๐]

คุณอิจฺเจวมาทิโต **วนฺตุ**ปฺปจฺจโย โหติ "ตทสฺส อตฺถี"ติ อตฺเถ. วิภตฺติโลเป นามพฺยปเทเส จ กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. คุณวนฺตุ **สิ**, "สวิภตฺติสฺส, นฺตุสฺสา"ติ อธิกิจฺจ "อา สิมฺหี"ติ **อา**ตฺตํ. คุณวา ปุริโส. เสสํ เญยฺยํ. เอวํ คณวา, กุลวา อิจฺจาทโย. อิตฺถิยํ "ณวณิกเณยฺยณนฺตูหี"ติ **อี**ปจฺจโย. "วา"ติ วตฺตมาเน "นฺตุสฺส ตมีการเร"ติ **ต**กาโร. คุณวตี คุณวนฺตี อิจฺจาทิ. นปุํสเก "อํ

---

๑ ที.สี. ๙/๘๒/๓๓
๒ ที.สี. ๙/๑๕๒/๔๗
๓ ม.อุ. ๑๔/๒๕๑/๒๑๘
๔ กจฺ. ๓๖๗, โมคฺ. ๔/๘๒, นีติ. ๗๙๑
๕ ที.อฏฺ. ๑/๓๐๓/๒๕๔
๖ วิมาน.อฏฺ. ๓๐/๓๒
๗ ขุทฺทก.อฏฺ. ๒๗๗/๑๒๑
๘ ม.อฏฺ. ๒/๓๙๑/๒๐๘
๙ ขุ.ชา. ๒๘/๑๑๕๒/๒๔๖
๑๐ กจฺ. ๓๖๘, โมคฺ. ๔/๗๙, นีติ. ๗๙๒

นปุํสเก”ติ สวิภตฺติสฺส **นฺตุ**สฺส **อ**มาเทโส. คุณวํ อิจฺจาทิ.

"สติ อสฺส อตฺถิ, ตสฺมึ วา วิชฺชตี”ติ วิคฺคเห

"ตทสฺสตฺถี”ติ วตฺตเต.

๔๐๓. สตฺยาทีหิ มนฺตุ.[๑]

สติอิจฺเจวมาทีหิ อวณฺณนฺตรหิเตหิ ปรมาวิภตฺยนฺเตหิ ลิงฺเคหิ **มนฺตุ**ปฺปจฺจโย โหติ "ตทสฺสตฺถี”ติ อตฺเถ. เสสํ คุณวนฺตุสมํ. สติมา,[๒] สติมตี สติมนฺตี สติมํ. เอวํ ธิติมา,[๓] คติมา[๔] อิจฺจาทโย.

ตถา "อายุ อสฺส อตฺถีติ อายุ มนฺตุ”อิจฺจตฺร

๔๐๔. อายุสฺสุการาส มนฺตุมฺหิ.[๕]

อายุสฺส **อุ**กาโร **อส**[๖] โหติ มนฺตุมฺหีติ **อส**าเทโส. อายสฺมา.[๗] เสสํ สมํ. คาโว อสฺส สนฺตีติ โคมา โคมนฺโต. โคมตี โคมนฺตี. โคมํ กุลํ อิจฺจาทิ.

"สทฺธา อสฺส อตฺถี”ติ วิคฺคเห

๔๐๕. สทฺธาทิโต ณ.[๘]

สทฺธา-ปญฺญาอิจฺเจวมาทิโต **ณ**ปฺปจฺจโย โหติ "ตทสฺสตฺถิ”-

---

๑ กจฺ. ๓๖๙, โมคฺ. ๔/๗๘, นีติ. ๗๙๓　　๒ ม.มู. ๑๒/๒๑๑/๑๗๙
๓ องฺ.เอกก. ๒๐/๒๒๒/๒๕　　๔ องฺ.เอกก. ๒๐/๒๒๑/๒๕
๕ สี. อายุสฺสุการสฺ มนฺตุมฺหิ, กจฺ. ๓๗๑, โมคฺ. ๔/๑๓๔, นีติ. ๗๙๗
๖ สี. อสฺ　　๗ วิ.อฏฺ. ๒/๒๓๔/๑
๘ กจฺ. ๓๗๐, โมคฺ. ๔/๘๔, นีติ. ๗๙๕

อิจฺเจตสฺมึ อตฺเถ. สทฺโธ[1] ปุริโส, สทฺธา กญฺญา, สทฺธํ กุลํ. เอวํ ปญฺโญ, อมจฺฉโร. ตถา พุทฺธํ พุทฺธิ อสฺส อตฺถีติ พุทฺโธ อิจฺจาทิ.

อสฺสตฺถิตทฺธิตํ.

๕.๖. สงฺขฺยาตทฺธิต

“ปญฺจนฺนํ ปูรโณ”ติ วิคฺคเห

๔๐๖. **สงฺขฺยาปูรเณ โม.**[2]

ปูรยติ สงฺขฺยา อเนนาติ ปูรโณ, สงฺขฺยาย ปูรโณ **สงฺขฺยาปูรโณ**. ตสฺมึ สงฺขฺยาปูรณตฺเถ ฉฏฺฐิยนฺตโต **ม**ปฺปจฺจโย โหติ.[3] ปญฺจโม,[4] ปญฺจนฺนํ ปูรณี ปญฺจมี. “นทาทิโต วา อี”ติ **อี**ปจฺจโย. “อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย”ติ **อา**ปจฺจโย. ปญฺจมา วีริยปารมี,[5] ปญฺจมํ ฌานํ.[6] เอวํ สตฺตโม, สตฺตมี สตฺตมา, สตฺตมํ. อฏฺฐโม, อฏฺฐมี อฏฺฐมา, อฏฺฐมํ. นวโม, นวมี นวมา, นวมํ. ทสโม, ทสมี ทสมา, ทสมํ อิจฺจาทิ.

“สงฺขฺยาปูรเณ”ติ อธิกาโร.

---

๑ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๒/๓๗๔/๑๘๕
๒ กจฺ. ๓๗๓, โมคฺ. ๔/๕๒, นีติ. ๘๐๒
๓ สี. โหติ วา.
๔ สี. ปญฺจโม วคฺโค
๕ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๑๓๗/๔๖๑
๖ อภิ.สงฺ ๓๔/๘๓/๓๕

๔๐๗. **จตุจฺเฉหิ ถธา.**[๑]

จตุ-ฉอิจฺเจเตหิ **ถ-ธ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ[๒] สงฺขฺยาปูรณตฺเถ. จตุนฺนํ ปูรโณ จตุตฺโถ. ทฺวิตฺตํ. จตุตฺถี จตุตฺถา, จตุตฺถํ. ฉนฺนํ ปูรโณ ฉฏฺโฐ, ฉฏฺฐี ฉฏฺฐา, ฉฏฺฐํ. ฉฏฺโฐ เอว ฉฏฺฐโม.[๓]

“ฉาหํ, ฉหายตนํ” อิจฺจตฺร

๔๐๘. **ส ฉสฺส วา.**[๔]

ฉสฺส สการาเทโส โหติ วา สงฺขฺยาเน. ฉาหมสฺส ชีวิตํ สาหํ ฉาหํ วา, สหายตนํ.

“ทฺวินฺนํ ปูรโณ”ติ วิคฺคเห

๔๐๙. **ทฺวิตีหิ ติโย.**[๕]

ทฺวิ-ติอิจฺเจเตหิ **ติย**ปฺปจฺจโย โหติ สงฺขฺยาปูรณตฺเถ.

วิปริณาเมน “ทฺวิติณฺณนฺ”ติ วตฺตมาเน

๔๑๐. **ติเย ทุตาปิ จ.**[๖]

ทฺวิ-ติอิจฺเจเตสํ **ทุ-ต**อิจฺจาเทสา โหนฺติ ติยปฺปจฺจเย ปเร. ทุติโย ปุริโส, ทุติยา, ทุติยํ. เอวํ ติณฺณํ ปูรโณ ตติโย, ตติยา,

---

๑ กจฺ. ๓๘๔, โมคฺ. ๓/๕๔, นีติ. ๗๑๖
๒ สี. โหนฺติ วา
๓ ขุ.สุ. ๒๕/๑๐๓/๓๕๖
๔ กจฺ. ๓๗๔, โมคฺ. ๓/๖๒, นีติ. ๘๐๔
๕ กจฺ. ๓๘๕, นีติ. ๘๑๗
๖ กจฺ. ๓๘๖, โมคฺ. ๓/๙๑-๒, นีติ. ๘๑๘

ตติยํ. **อปิ**คฺคหเณน อญฺญตฺถาปิ **ทฺวิ**สทฺทสฺส **ทุ**อาเทโส โหติ, **จ**สทฺเทน **ทิ** จ. เทฺว รตฺติโย ทุรตฺตํ, ทุวิธํ, ทุวงฺคํ, ทิรตฺตํ,[๑] ทิคุณํ,[๒] ทิคุ.

๔๑๑. เตสมฑฺฒูปปเทน อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒฑฺฒติยา.[๓]

เตสํ จตุตฺถทุติยตติยานํ อฑฺฒูปปทานํ อฑฺฒูปปเทน สห **อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒ-อฑฺฒติยา**เทสา โหนฺติ.

เอตฺถ จ

อฑฺฒูปปทปาทาน- สามตฺถา อฑฺฒปุพฺพกา
เตสํสทฺเทน คยฺหนฺเต จตุตฺถทุติยาทโย.[๔]

อฑฺเฒน จตุตฺโถ อฑฺฒุฑฺโฒ, อฑฺเฒน ทุติโย ทิวฑฺโฒ ทิยฑฺโฒ,[๕] อฑฺเฒน ตติโย อฑฺฒติโย.

“เอกญฺจ ทส จา”ติ อตฺเถ ทฺวนฺทสมาเส, “เอเกน อธิกา ทสา”ติ อตฺเถ ตปฺปุริสสมาเส วา กเต “สงฺขฺยาเน”ติ วตฺตมาเน “เทฺวกฏฺฐานมากาโร วา”ติ **อา**ตฺตํ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท.

เตน เจตฺถ

เทฺวกฏฺฐานํ ทเส นิจฺจํ ทฺวิสฺสานวุติยา นวา
อิตเรสมสนฺตญฺจ อาตฺตํ ทีเปติ วาสุติ.

---

๑ วิ.มหาวิ. ๒/๕๑/๑๓๒
๒ วิ.อฏฺ. ๑/๑๑๒/๓๘๙
๓ กจฺ. ๓๘๗, โมคฺ. ๓/๑๐๕๖, นีติ. ๘๑๖
๔ โมคฺ. ๓/๑๐๒
๕ องฺ.เอกก. ๒๐/๘๕/๒๒๔

“เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน”ติ รตฺตํ.[๑]

ราเทโส วณฺณมตฺตตฺตา　วณฺณมตฺตปฺปสงฺคิปิ
สิยา ทสสฺส ทสฺเสว　นิมิตฺตาสนฺนภาวโต.

ตโต พหุวจนํ โย. “ปญฺจาทีนมกาโร”ติ สวิภตฺติสฺส อนฺตสฺส **อ**ตฺตํ. เอการส, เอกาทส. ลิงฺคตฺตเยปิ สมานํ.

“วา”ติ วตฺตเต.

๔๑๒. เอกาทิโต ทสฺสี.[๒]

เอกาทิโต ปรสฺส **ทส**สฺส อนฺเต **อี**ปจฺจโย โหติ วา ปูรณตฺเถ.

ทสสฺส ปจฺจยาโยคา　ลทฺธมนฺเตติ อตฺถโต
ตทนฺตสฺส สภาเวน　อิตฺถิยํเยว สมฺภโว.

เอกาทสนฺนํ ปูรณี เอกาทสี. อญฺญตฺร เอกาทสโม, เอกาทสมํ.

เทฺว จ ทส จ, ทฺวีหิ วา อธิกา ทสาติ “ทฺวิ ทส”อิจฺจตฺร “วา”ติ วตฺตเต.

“วีสติทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตู”ติ **พา**เทโส,[๓] **ท**สฺส **รา**เทโส. พารส. อญฺญตฺร **อา**ตฺตํ. ทฺวาทส. ทฺวาทสนฺนํ ปูรโณ พารสโม, ทฺวาทสโม, ทฺวาทสี.

---

๑ โมคฺ. ๓/๑๐๓　๒ กจฺ. ๓๗๕, นีติ. ๘๐๕
๓ โมคฺ. ๓/๙๘

ตโย จ ทส จ, ตีหิ วา อธิกา ทสาติ เตรส. "เตสุ วุทฺธิโลปา"ทินา **ติ**สฺส **เต**อาเทโส อานวุติยา. เตรสโม, เตรสี.[๑]

จตฺตาโร จ ทส จ, จตูหิ วา อธิกา ทสาติ "จตุ ทส" อิจฺจตฺร "คณเน ทสสฺสา"ติ จ วตฺตมาเน "จตูปปทสฺส โลโป ตุตฺตรปทาทิจสฺส จุโจปิ นวา"ติ **ตุ**โลโป **จุโจ** จ.[๒] จุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทส. จุทฺทสโม, จตุทฺทสโม, จตุทฺทสี, จาตุทฺทสี วา.

ปญฺจ จ ทส จ, ปญฺจหิ วา อธิกา ทสาติ ปญฺจทส. "เตสุ วุทฺธิโลปา"ทินา **ปญฺจ**สทฺทสฺส ทสวีเสสุ **ปนฺนปณฺณ**อาเทสาปิ.[๓] "อฏฺฐาทิโต จา"ติ **ร**ตฺตํ. ปนฺนรส, ปญฺจทส. ปนฺนรสโม, ปญฺจทสโม, ปนฺนรสี, ปญฺจทสี.

"ฉ จ ทส จ, ฉหิ วา อธิกา ทสา"ติ สมาเส กเต "ฉสฺสา"ติ วตฺตมาเน "ทเส โส นิจฺจญฺจา"ติ **โส**.[๔] "สงฺขฺยานํ, วา"ติ จ วตฺตเต, "ล ทรานนฺ"ติ **ล**ตฺตํ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท.

> โฬ นิจฺจํ โสฬเส ทสฺส จตฺตาลีเส จ เตรเส
> อญฺญตฺร น จ โหตายํ ววตฺถิตวิภาสโต.

ลฬานมวิเสโส กฺวจิ. โสฬส. เตฬส, จตฺตาลีสํ, จตฺตารีสํ. โสฬสโม, โสฬสี.

"วา, ทส ร สงฺขฺยาเน"ติ อธิกิจฺจ "อฏฺฐาทิโต จา"ติ รตฺตํ.[๕] อฏฺฐารส, อฏฺฐาทส. **อา**ตฺตํ. อฏฺฐารสนฺนํ ปูรโณ อฏฺฐารสโม,

---

๑ โมคฺ. ๓/๙๓

๒ โมคฺ. ๓/๑๐๐

๓ โมคฺ. ๓/๙๙

๔ โมคฺ. ๓/๑๐๑

๕ โมคฺ. ๓/๑๐๒

อฏฺฐาทสโม. เอวํ สตฺตรส, สตฺตทส. สตฺตรสโม, สตฺตทสโม.

อฏฺฐาทิโตติ กิมตฺถํ. จตุทฺทส.

เอเกน อูนา วีสตีติ ตปฺปุริโส. เอกูนวีสติ. เอกูนวีสตาทโย อานวุติยา เอกวจนนฺตา อิตฺถิลิงฺคา จ ทฏฺฐพฺพา. เต จ สงฺขฺยาเน สงฺเขฺยยฺเย จ วตฺตนฺเต, ยทา สงฺขฺยาเน วตฺตนฺเต, ตทา ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺฐติ, โภติ ภิกฺขูนเมกูนวีสติ ติฏฺฐตุ, ภิกฺขูนเมกูนวีสตึ ปสฺส, ภิกฺขูนเมกูนวีสติยา กตํ อิจฺจาทิ.

สงฺเขฺยยฺเย ปน เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺฐนฺติ, โภนฺโต เอกูนวีสติ ภิกฺขโว ติฏฺฐถ, เอกูนวีสตึ ภิกฺขู ปสฺส, เอกูนวีสติยา ภิกฺขูหิ กตํ อิจฺจาทิ. เอวํ วีสตาทีสุปิ โยเชตพฺพํ. เอกูนวีสติยา ปูรโณ เอกูนวีสติโม.

ทส จ ทส จาติ อตฺเถ ทฺวนฺทสมาสํ กตฺวา "ทสทสา"ติ วตฺตพฺเพ "สรูปานเมกเสสฺวสกินฺ"ติ เอกเสเส กเต ทสสทฺทโต ปฐมาพหุวจนํ **โย**. "ทส โย" อิตีธ ( )[๑]

๔๑๓. คณเน ทสสฺส ทฺวิติจตุปญฺจฉสตฺตอฏฺฐนวกานํ วีติจตฺตารปญฺญาฉสตฺตาสนวา โยสุ โยนญฺจี- สมาสํจิริตีตฺติ.[๒]

คณเน **ทส**สฺส สมฺพนฺธีนํ ทฺวิก-ติก-จตุกฺก-ปญฺจก-ฉกฺก-สตฺตก- อฏฺฐก-นวกานํ กเตกเสสานํ ยถากฺกมํ **วี-ติ-จตฺตาร-ปญฺญา-ฉ-สตฺต-**

---

๑ ก. สรูปานเมกเสโสติ วตฺตเต.

๒ กจฺ. ๓๘๙, นีติ. ๘๒๔

อส-นวอิจฺจาเทสา โหนฺติ โยสุ ปเรสุ, โยนญฺจ **อีสํ-อาสํ-จิ-ริ-ติ-อีติ-อุติ**-อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺตีติ ทฺวิทสตฺถวาจกสฺส ทสสฺส **วี**อาเทโส โหติ โยวจนสฺส **อีสญฺ**จ. สรโลปาทิ.

"สงฺขฺยานํ, วา, อนฺเต"ติ จ วตฺตเต.

๔๑๔. ติ จ.[๑]

ตาสํ สงฺขฺยานมนฺเต **ติ**การาคโม โหติ วา. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท.

วิภาสา วีสตีสาน- มนฺเต โหติ ติอาคโม
อญฺญตฺถ น จ โหเตว ววตฺถิตวิภาสโต.

"พฺยญฺชเน จา"ติ นิคฺคหีตโลโป. ปุน ตทฺธิตตฺตา นาม-พฺยปเทเส **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. ภิกฺขูนํ วีสติ วีสํ วา, วีสติ ภิกฺขู วีสํ วา อิจฺจาทิ. วีสติโม. ตถา เอกวีสติ กุสลจิตฺตานิ เอกวีสํ วา, เอกวีสติโม. พาวีสติ พาวีสํ วา, พาวีสติโม. ทฺวาวีสติ ทฺวาวีสํ วา, ทฺวาวีสติโม. เตวีสติ เตวีสํ วา, เตวีสติโม. จตุวีสติ จตุวีสํ วา, จตุวีสติโม. ปณฺณวีสติ ปณฺณวีสํ วา, ปณฺณวีสติโม. ปญฺจวีสติ ปญฺจวีสํ วา, ปญฺจวีสติโม. ฉพฺพีสติ ฉพฺพีสํ วา, ฉพฺพีสติโม. สตฺตวีสติ สตฺตวีสํ วา, สตฺตวีสติโม. อฏฺฐวีสติ อฏฺฐวีสํ วา, อฏฺฐ-วีสติโม. เอกูนตึสติ เอกูนตึสํ วา, เอกูนตึสติโม.

ทส จ ทส จ ทส จาติ "ทสทสทสา"ติ วตฺตพฺเพ เอกเสเส กเต "คณเน ทสสฺส"ติอาทินา **ติ-อีส**มาเทสา, "กฺวจา"ทินา รสฺสตฺตํ

---

๑ กจฺ. ๓๗๘, นีติ. ๘๐๘

นิคฺคหีตาคโม จ. เสสํ วีสติสมํ. ตึสติ, ตึสํ, ตึส วสฺสานิ, นิคฺคหีตโลโป. ตึสํ, ตึสาย อิจฺจาทิ. เอกตึสติ เอกตึสํ วา, พาตฺตึสํ, ทฺวตฺตึสํ, เตตฺตึสํ อิจฺจาทิ.

จตุทสตฺถวาจกสฺส กเตกเสสสฺส **ทส**สฺส **จตฺตาร**, **โย**วจนสฺส **อีสํ**. จตฺตาลีสํ. "ล ทรานนฺ"ติ **ร**สฺส **ล**ตฺตํ. ตาลีสํ วา. เอกจตฺตาลีสํ, ทฺวาจตฺตาลีสํ,[๑] ทฺวิจตฺตาลีสํ, เตจตฺตาลีสํ,[๒] ติจตฺตาลีสํ อิจฺจาทิ.

ปญฺจทสตฺถวาจกสฺส **ทส**สฺส **ปญฺญา**, **โย**วจนสฺส **อาสญฺ**จ. ปญฺญาสํ. "เตสุ วุทฺธิโลปา"ทินา **ปณฺณา**เทโส. ปณฺณาสํ วา. เอกปญฺญาสํ, เทฺวปญฺญาสํ, ทฺวิปญฺญาสํ.

ฉทสตฺถวาจกสฺส **ทส**สฺส **ฉ**, **โย**วจนสฺส **ฐิ**อาเทโส "ส ฉสฺส วา"ติ **ส**การาเทโส. สฏฺฐิ, ทฺวาสฏฺฐิ, เทฺวสฏฺฐิ, ทฺวิสฏฺฐิ, เตสฏฺฐิ ติสฏฺฐิ.

สตฺตทสตฺถวาจกสฺส **ทส**สฺส **สตฺต**, **โย**วจนสฺส **ริ ติ** จ. สตฺตริ, สตฺตติ, ทฺวาสตฺตริ, ทฺวาสตฺตติ, ทฺวิสตฺตริ, ทิสตฺตติ, เตสตฺตติ, ติสตฺตติ อิจฺจาทิ.

อฏฺฐทสตฺถวาจกฺส **ทส**สฺส **อส**, **โย**วจนสฺส **อีติ**อาเทโส จ. อสีติ, เอกาสีติ, เทฺวอสีติ, เตอสีติ, จตุราสีติ. "กฺวจา"ทินา ทีโฆ.

นวทสตฺถวาจกสฺส **ทส**สฺส **นว**, **โย**วจนสฺส **อุติ** จ. นวุติ, ทฺวานวุติ, เทฺวนวุติ, ทฺวินวุติ, เตนวุติ, ตินวุติ, จตุนวุติ, ฉนฺนวุติยา, ฉนฺนวุตีนํ ปาสณฺฑานํ.

"คณเน, ทสสฺสา"ติ จ วตฺตเต.

---

๑ โมคฺ. ๓/๘๗ ๒ โมคฺ. ๓/๙๖

๔๑๕. ทสทสกํ สตํ ทสกานํ สตํ สหสฺสญฺจ โยมฺหิ.[๑]

คณเน ปริยาปนฺนสฺส ทสทสกตฺถวาจกสฺส **ทส**สทฺทสฺส **สตํ** โหติ, สตทสกตฺถวาจกสฺส **ทส**สฺส **สหสฺสํ** โหติ โยมฺหิ. อิมินา นิปาตเนน **โย**โลโป. ตทฺธิตตฺตา ปุน นามพฺยปเทเส **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. นิคฺคหีตสฺส โลโป. "สินฺ"ติ **อมา**เทโส. โยชนานํ สตํ, สหสฺสํ.[๒] สตํ นปุํสกเมกวจนนฺตญฺจ. ตถา สหสฺสํ. วคฺคเภเท สพฺพตฺถ พหุวจนมฺปิ ภวติ. เทฺว วีสติโย. เอวํ ตึสาทีสุปิ. เทฺว สตานิ, พหูนิ สตานิ, เทฺว สหสฺสานิ, พหูนิ สหสฺสานิ.

สตสฺส ทฺวิกนฺติ อตฺเถ ฉฏฺฐีตปฺปุริสํ กตฺวา "สตํ ทฺวิกนฺ"ติ วตฺตพฺเพ "ทฺวิกาทีนํ ตทุตฺตรปทานญฺจ นิปจฺจนฺเต"ติ วุตฺติยํ วจนโต อิมินา นิปาตเนน อุตฺตรปทสฺส ปุพฺพนิปาโต, **ก**การโลโป จ โหติ. ทฺวิสตํ. เอวํ สตสฺส ติกํ ติสตํ. ตถา จตุสตํ, ปญฺจสตํ, ฉสตํ, สตฺตสตํ, อฏฺฐสตํ, นวสตํ, ทสสตํ สหสฺสํ โหติ. อถ วา เทฺว สตานิ ทฺวิสตนฺติ ทิคุสมาโส. เอวํ ติสตํ, จตุสตํ อิจฺจาทิ.

๔๑๖. ยาว ตทุตฺตริ ทสคุณิตญฺจ.[๓]

ยาว ตาสํ สงฺขฺยานมุตฺตริ, ตาว ทสคุณิตญฺจ กาตพฺพํ. เอตฺถ **ท**กาโร สนฺธิโช. ยถา ทสสฺส คณนสฺส ทสคุณิตํ สตํ โหติ. สตสฺส ทสคุณิตํ สหสฺสํ. สหสฺสสฺส ทสคุณิตํ ทสสหสฺสํ, อิทํ นหุตนฺติปิ[๔] วุจฺจติ. ทสสหสฺสสฺส ทสคุณิตํ สตสหสฺสํ, ตํ ลกฺขนฺติปิ วุจฺจติ.

---

๑ กจฺ. ๓๙๓, นีติ. ๘๓๒

๒ องฺ.ทสก. ๒๔/๘๙/๑๓๘

๓ กจฺ. ๓๙๔, นีติ. ๘๓๓

๔ สี. นวุตนฺติปิ

สตสหสฺสสฺส ทสคุณิตํ ทสสตสหสฺสํ.

"ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตี"ติ วตฺตเต.

๔๑๗. **สกนาเมหิ.**[๑]

ยาสํ ปน สงฺขฺยานํ อนิทฺทิฏฺฐนามเธยฺยานํ ยานิ รูปานิ, ตานิ สเกหิ นาเมหิ นิปจฺจนฺเต. สตสหสฺสานํ สตํ โกฏิ. อิตฺถิลิงฺคา เอกวจนนฺตา จ. วคฺคเภเท พหุวจนญฺจ ภวติ. โกฏิสตสหสฺสานํ สตํ ปโกฏิ, ปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ โกฏิปฺปโกฏิ. เอวํ นหุตํ, นินฺนหุตํ, อกฺโขภินี, พินฺทุ, อพฺพุทํ, นิรพฺพุทํ, อหหํ, อพพํ, อฏฏํ, โสคนฺธิกํ, อุปฺปลํ, กุมุทํ, ปุณฺฑรีกํ, ปทุมํ, กถานํ, มหากถานํ, อสงฺเขยฺยนฺติ.

อิจฺเจวํ ฐานโต ฐานํ　　สตลกฺขคุณํ มตํ
โกฏิปฺปภุตินํ วีส-　　สงฺขฺยานญฺจ ยถากฺกมํ.

"เทฺว ปริมาณานิ เอตสฺสา"ติ วิคฺคเห

๔๑๘. **ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถ จ.**[๒]

ทฺวิอิจฺเจวมาทิโต คณนโต **ก**ปฺปจฺจโย โหติ อเนกตฺเถ. ทฺวิโก ราสิ ทฺวิกํ. เอวํ ติกํ, จตุกฺกํ, ปญฺจกํ, ฉกฺกํ, สตฺตกํ, อฏฺฐกํ, นวกํ, ทสกํ, ปณฺณาสกํ, สตกํ, สหสฺสกํ อิจฺจาทิ.

สงฺขฺยาตทฺธิตํ.

---

๑ กจฺ. ๓๙๕　　๒ กจฺ. ๓๙๒, นีติ. ๘๓๑

๕.๗. อพฺยยตทฺธิต

“เอกสฺมึ วาเร ภุญฺชติ, ทฺวิวาเร ภุญฺชตี”ติ วิคฺคเห

๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุํ.[๑]

เอกทฺวิติอิจฺเจวมาทิโต คณนโต สกิสฺส ฐาเน วารตฺเถ **กฺขตฺตุํ**ปจฺจโย โหติ. เอกกฺขตฺตุํ ทฺวิกฺขตฺตุํ ภุญฺชติ. “สพฺพาสมาวุโส”-ติอาทินา **สิ**โลโป. เอวํ ติกฺขตฺตุํ, จตุกฺขตฺตุํ, ปญฺจกฺขตฺตุํ, ฉกฺขตฺตุํ, สตฺตกฺขตฺตุํ, อฏฺฐกฺขตฺตุํ, นวกฺขตฺตุํ, ทสกฺขตฺตุํ, สตกฺขตฺตุํ, สหสฺสกฺขตฺตุํ,[๒] พหุกฺขตฺตุํ, กติกฺขตฺตุํ.[๓]

“เอเกน วิภาเคนา”ติ วิคฺคเห

มณฺฑูกคติยา สงฺขฺยาคฺคหณมนุวตฺตเต.

๔๒๐. วิภาเค ธา จ.[๔]

วิภาคตฺเถ เอกาทิสงฺขฺยาโต **ธา**ปจฺจโย โหติ. **จ**สทฺเทน เอกทฺวิโต **ชฺฌํ** จ,[๕] สุตฺตาทิโต **โส** จ.[๖] เอกธา. ทฺวีหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา ทุธา วา, เทฺวธา. ตีหิ วิภาเคหิ ติธา เตธา วา. “เตสุ วุทฺธี”-ติอาทินา **อิ**การสฺ**เส**กาโร. เอวํ จตุธา, ปญฺจธา, ฉธา, สตฺตธา, อฏฺฐธา, นวธา, ทสธา, สตธา, สหสฺสธา, กติธา, พหุธา.

---

๑ กจฺ. ๖๔๖, โมคฺ. ๔/๑๑๔, นีติ. ๑๒๘๒-๔ ๒ ขุ.เถร. ๒๖/๕๖๓/๓๕๒
๓ โมคฺ. ๔/๑๑๕ ๔ กจฺ. ๓๙๗, โมคฺ. ๔/๑๑๐, นีติ. ๘๓๖
๕ นีติ. ๘๓๗ ๖ นีติ. ๘๓๘

ชฺฌํปจฺจเย เอกธา กโรตีติ เอกชฺฌํ.[๑] เอวํ เทฺวชฺฌํ.[๒]

โสปจฺจเย สุตฺเตน วิภาเคน สุตฺตโส.[๓] เอวํ พฺยญฺชนโส,[๔] ปทโส,[๕] อตฺถโส, พหุโส, สพฺพากาเรน สพฺพโส,[๖] อุปายโส, เหตุโส,[๗] ฐานโส,[๘] โยนิโส.[๙]

๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการวจเน ตุ ถา.[๑๐]

สพฺพนาเมหิ ปการวจนตฺเถ **ถา**ปจฺจโย โหติ. **ตุ**สทฺเทน ถตฺตาปจฺจโย จ. สามญฺญสฺส เภทโก วิเสโส **ปกาโร**. ตสฺสาภิธาเนติ อตฺโถ. โส ปกาโร ตถา, ตํ ปการํ ตถา, เตน ปกาเรน ตถา, เยน ปกาเรน ยถา. เอวํ สพฺพถา, อญฺญถา, อิตรถา, อุภยถา. **ถตฺตา**-ปจฺจเย. เตน ปกาเรน ตถตฺตา. เอวํ ยถตฺตา, อญฺญถตฺตา.

“โก ปกาโร”ติ อตฺเถ

๔๒๒. กิมิเมหิ ถํ.[๑๑]

กึ-อิมอิจฺเจเตหิ **ถํ**ปจฺจโย โหติ ปการวจนตฺเถ. “กิสฺส ก เว จา”ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน **กิ**สฺส **กา**เทโส. กถํ,[๑๒] กํ ปการํ กถํ,

---

๑ โมคฺ. ๔/๑๑๑, ม.มู. ๑๒/๔๘๕/๔๓๐
๒ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๑๐๙/๔๕๘
๓ โมคฺ. ๔/๑๑๘, วิ.มหาวิ. ๒/๑๔๗/๑๘๖
๔ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๘๒/๑๘๔
๕ วิ.มหาวิ. ๒/๔๕/๑๓๐
๖ วิสุทฺธิ. ๑/๒๗๕/๓๕๗
๗ ม.มู. ๑๒/๑๔๘/๑๐๗
๘ เปต.อฏฺ. ๑๓/๒๐
๙ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๘/๓๘๑
๑๐ กจฺ. ๓๙๘, โมคฺ. ๔/๑๐๘, นีติ. ๘๔๔
๑๑ กจฺ. ๓๙๙, โมคฺ. ๔/๑๐๙, นีติ. ๘๔๕
๑๒ ขุ.ชา. ๒๘/๗/๑๒๗

เกน ปกาเรน กถํ, อยํ ปกาโร อิตฺถํ,[๑] อิมํ ปการํ อิตฺถํ. อเนน ปกาเรน อิตฺถํ. "อิมสฺสิ ถํทานิหโตเธสุ จา"ติ **อิม**สทฺทสฺส **อิ**กาโร, ทฺวิตฺตํ.

เอตฺถ หิ **กฺขตฺตุํ**อาทิ**ถํ**ปริโยสานปฺปจฺจยนฺตานํ อพฺยยตทฺธิตตฺตา นามพฺยปเทสํ กตฺวา วิภตฺติมฺหิ กเต "สพฺพาสมาวุโส"ติอาทินา วิภตฺติโลโป. "กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ"ติอาทินา วุตฺต**โต**อาทิปฺปจฺจยนฺตา จ อิเธว อพฺยยตทฺธิเต สงฺคยฺหนฺติ.

๔๒๓. **ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.**[๒]

เย สทฺทา ลกฺขเณน อนุปปนฺนา อนิทฺทิฏฺฐลกฺขณา อกฺขราทิโต นาโมปสคฺคนิปาตโต วา สมาสตทฺธิตาทิโต วา, เต นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.

ตทฺธิตโต ตาว

อิมสฺมา ชฺช สิยา กาเล สมานาปรโต ชฺชุ จ
อิมสทฺทสฺสกาโร จ สมานสฺส จ โส สิยา.[๓]

อิมสฺมึ กาเล อิมสฺมึ ทิวเส วา อชฺช,[๔] สมาเน กาเล สชฺชุ, อปรสฺมึ ทิวเส อปรชฺชุ. นิปาเตหิ ภวตฺเถ **ตน**ปฺปจฺจโย.[๕] อชฺช ภวํ

---

๑ ขุ.อป. ๓๓/๑๔/๒๖
๒ กจฺ. ๓๙๑, นีติ. ๘๓๐
๓ โมคฺ. ๔/๑๐๗
๔ ขุ.ชา. ๒๗/๔๕/๑๔๙
๕ โมคฺ. ๔/๒๑

อชฺชตนํ, อชฺช ภวา อชฺชตนี, เสฺว ภวํ สฺวาตนํ.[๑] เอวํ ปุราตนํ,[๒] หิยฺโย ภวํ หิยฺยตฺตนํ,[๓] หิยฺโย ภวา หิยฺยตฺตนี อิจฺจาทิ.

อพฺยยตทฺธิตํ.

สามญฺญวุตฺติภาวตฺถา-　　　　พฺยยโต ตทฺธิตํ ติธา
ตตฺราทิ จตุธาปจฺจา-　　　　เนกตฺถสฺสตฺถิสงฺขฺยโต.[๔]

อิติ ปทรูปสิทฺธิยํ ตทฺธิตกณฺโฑ ปญฺจโม.

---

๑ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒/๑๒
๒ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๒/๒๓๘/๓๗
๓ โมคฺ. ๑/๓๗
๔ สี. เนกตฺถตฺถฺยตฺถสงฺขโต